

आशा सरस्वती

2659

ASHA ARCHIVES

इय०

॥१॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ भैरव्याच॥ ॥ कालिपूजाश्रुतानाथभावाश्चविविधाः प्रभो॥ इहानींश्री
तुमिच्छामिकवचं पूर्वसूचितम्॥ १॥ त्वमेव श्रेष्ठपाताचसंहर्ता च त्वमेव हि॥ त्वमेव द्वारगं नाथया
हिमाद्रुःखसंकटात्॥ २॥ भैरव्याच॥ रहस्यं शृणु वल्लभि भैरवी प्राणावहन् भो॥ श्रीजगन्मंगलनाम
कवचं संव्रविग्रहम्॥ ३॥ पठित्वा धारयित्वा वा जैलोकं माहयेत्क्षणात्॥ नारायणोऽपि यदुत्थाना
शित्वा मेहेश्वरम्॥ ४॥ योगे संक्षोभमनयद्यदुत्थाचरद्यदहः॥ वरहनाम्नयानेवरावगादि निद्रा
चरन्॥ ५॥ यस्य प्रसादाद्दिशोऽपि जैलोक्य विजयी विभुः॥ धनाधिपः कुबेरोऽपि सुरेशो भूयश्चीपतिः॥

रामः

॥१॥

सौं.टी.
८

इदानीं सदाशिवस्य वशीकरणं श्रीभवानीस्वरूपमाश्चर्यवद्वर्णयन्तर्कमाह लयेति ॥ हेऊ ननिस्त्रयाशंभोर्वामं वपुर्हत्वा शंभोरिच्छयेवापरमपि
शरीरार्धं शंभोः स्वेच्छयेव हतमभूदिति शंकेतर्क्यामि। शरीरार्धमित्यत्र नषष्ठी समासः। किंतु शरीरे-अर्धं शरीरार्धमिति सप्तमी समासः। सप्तमीतियोगविभागात्समा
सः। यद्वा वामं सुंदरं शरीरार्धं हत्वा अपरमपि-अर्धं वपुर्हत्तमभूदित्यहंशंक इत्यन्वयः। कथं भूतस्य शंभोश्चरितृत्वेन सदाभवान्यामतिसकामेन मनसो पल्लि
तस्या-अथवा श्रीसदाशिवशरीरस्यानंदमयत्वाद्धर्मपरितृप्तेनास्ते बुद्धिरहितेन मनसेति भवानीसंबंधेन योऽप्यहरणशंकाहेतूनाह। तथाहीति। तथाहीति प्र
वेक्तिनिदर्शनेऽव्ययं हे भवति सकलं कलाभ्यामर्द्धाभ्यां सह वर्तते इति सकलं-अर्धं नारीश्वररूपं विशेष्यमांतद्रूपं तवैव रूपमिति भवतीति शेषः। तत्र हेतुररु
णाभमरुणा आभाकांतिर्यस्य तत्राकुचाभ्यामानममानतं। चूडाविद्यते साधारणेन यस्य तच्चूडालंतं च तन्मुकुटं च कुटिलशशिना युक्तं चूडालमुकुटं यत्रार्धं नारीस्व

लयाहत्वा वामं वपुर्परितृप्तेन मनसा शरीरार्धं शंभोरपरमपि शंके हतमभूत् ॥ तथा हित्व द्रुपं सकलमरुणाभं त्रिनयनं कुचा
भ्यामानं मुकुटिलशशिचूडालमुकुटम् ॥ ॥२३॥ ॥ जगत्सूतेऽपि गीताह। रावतिरुद्रः रूपयतेति रस्कुर्वते तत्स्वमपि वपुरीश
स्तिरयते ॥ सदापूर्वः सर्वतदिदमनुगृह्णावशिवस्तवाज्ञा मालं व्यहरणवलितयोर्भूलतिकयोः ॥ ॥२४॥ ॥

रूपेतरा अवयवपित्रिनयनत्व- कुटिलशशिचूडालमुकुटत्वयोर्भवात् स्वरूपत्वज्ञाने साधकतानसंभवतितथाप्यारुण्यसंबंधेन तयोर्गमकत्वं संभ
वतीति युक्तमुक्तं शंके हतमिति ॥ ॥२३॥ इदानीं पूर्वोक्तमेव हरिहरविचितीनां भवान् धीमंष्ट्यादिकर्तृत्वमनुवदन् विहृतवैतन्यस्यापि ब्रह्माद्यनुयाहकत्वं त्वदधीनमे
वेत्याह जगत्सूत इति। धाता ब्रह्मा जगत्सूते सृजति। हरिरवतिरुद्रः रूपयते इति। रुद्रः रूपयते इति। करोति नाशयतीत्यर्थः। स तज्जगति रस्कुर्वन् स्वमपि वपुरीशोरुद्रस्तिरयते
अंतर्धत्ते। तदिदं सर्वं ब्रह्मादिशिवः परमात्मानं सदा सर्वदा कालत्रयेऽपि अनुगृह्णाति। तच्छक्तिदानेन रूपयति। किं हत्वा हेऊ ननिस्त्रयं भूलतिकयोः भूवोलतिके इव
भूलतिके तयोराज्ञामालं व्याश्रित्य। हरावलितयोः हरा मात्रं विजृम्भितयोः। शिवं विशिनष्टि पूर्वः स वीरः यद्वा सदाशिवः पूर्वो यत्र सदा पूर्वः शिवशब्दोऽयः परमात्मैव
श्रीहतेन सजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्यस्य सर्वानुयाहकस्य सदाशिवस्यापि त्वदधीताः अनंतशक्तिके तेति दर्शितं भवति। इदं मायाभिः पुरुरवर्जयत इति श्रुतेः ॥२४॥

राम
८

सर्वतावत्सर्वानुयाहकत्वमुक्तं श्रीभवान्या-अतः परं सर्वोपादानत्वात्सैव पूज्या तथा वसती तरदे व पूजापि स्यादित्यत्रि प्रायेणाह त्रयाणामिति। हे त्रिनयने।
तव वरणा योर्भक्तैर्कीर्तिरचिता पूजा सा पूजा त्रयाणामुदेवानामपि भवेत्संभवेत्। तत्र हेतुगर्भविशेषणमाह। त्रिगुणोति। त्रयाणां गुणानां समाहारस्त्रिगुणोति।
त्रिगुणेन सत्वरजस्तमसा जनिता नामुत्पादितानां त्रिनयनेन त्रयोधनेन सूर्योन्निवन्दु मयत्वेन भवान्या-अग्नीषोमात्मकजगन्मयमुक्तत्वं। एतेन भवान्याः
सकलदेवमयत्वेन तत्पूजनेन ब्रह्मादिदेवपूजनं भवति। तदेवाह तथा हीति। पादाबुद्धहतीति पा
दाबुद्धहन्तश्च तन्मणिपीठं च तस्य निकटे एते ब्रह्मादयः स्थिताः। शश्वन्तिरन्तरं हि शश्वद्वागमप्रसिद्धमाह। ब्रह्मादीन्विशिनष्टि। मुकुलितकरो राश्वमुकुलि
तकरास्ते उतंसा इव मुकुलितकरो तंसास्ते मुकुलितेषु येषां ते तथा। एतेन भवान्याः परमसेव्यत्वेन भवान्याः पूजया ब्रह्मादिसेवकानामपि पूजा भवति। राजपूजया भ

॥ त्रयाणां देवानां त्रिगुणजनिता नो त्रिनयने पूजा पूजा तव वरणा योर्कीर्तिरचिता ॥ तथा हि त्वत्पादोद्बुद्धहन्तमणिपीठं ॥
॥ स्य निकटे स्थिता ह्येतेश्च श्वन्मुकुलितकरो तसमुकुलाः ॥ १२५ ॥ विरिंचिः पंचत्वं ब्रजति हरि रात्रोति विरतिं विनाशं कीनाशो ॥
॥ भजति धनं होयाति निधनं ॥ वितं द्रं मोहं द्री विततिरपि समीलति दृशं महासंहारेऽस्मिन् विलसति सति त्वत्पतिरसौ ॥ १२६ ॥

त्यपूजावदिति सूचितं ॥ १२५ ॥ अधुना भवान्याः परमपातिव्रतमहिमानमनुवर्णयन् श्रीमहाशिवस्य महाप्रलयेऽपि कीडा माह ॥ विरिंचिरिति यस्मिन्
हारे महाप्रलये विरिंचादयोऽपि पंचत्वादिकं गच्छन्ति अस्मिन् महासंसारोत्पत्तिपरमपातिव्रते त्वत्पतिव्रते त्वत्पतिर्विलसति विशेषेण कीडति। ध्यानेन बुद्धौ सन्निधाप्य
हासाविलसत्संक्षेपकीडनयोरिति धातुः। विरिंचादिपंचत्वादिकं मोहं विरिंचिः पंचत्वं ब्रजति प्राप्नोति। विरतिं संसारपातनव्यापातनव्यापारोपरमं कीनाशो यमः।
मोहं द्रीमोहं द्रं संवृद्धिनी दृशो दृष्टीनां विततिः परंपरापिसंमीलति मुक्ता भवति। विगता तं द्रयस्याः सा वितं द्रा विगतनिद्रेत्यर्थः। एतेन श्रीभवानीपातिव्रत्यनिव
धनमेव श्रीमहादेवस्य महाप्रलये वस्थानमिति दर्शितं। कीनाशः कर्कशो यो शुचातिषवा अवतर। यमेवेति मेदिनी करः ॥ १२६ ॥ ॥ राम ॥

इदानीं सर्वस्यापि स्वचेष्टितस्य भवानि परत्वेन तत्पूजाप्रकारतां प्रार्थयते उपइति। हेतुन नित्यदिदं सकलं मे विलसितं विलसितं विविधं चेष्टितं तदा त्मापरा
दशा भूत्वा तव सपर्यायः पूजाक्रमो भवेत्। आत्मनि परमात्मनि अर्प्यते समर्प्यते इत्यात्मार्पणं दशैवात्मापरादशा दशावस्था। यद्वा आत्मनि अर्पणं समर्पणं
तेन दशाप्रदीपवर्तिस्तद्वच्चैभमानमित्यर्थः। तथा च गीतायां भगवानुवाच। यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि यददासि यत्। यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्थं
एवमिति। विलसितस्य पूजारूपत्वं मेवाह। उपइति। उपोभाषणं। उपोभाषणं शुभं नित्यं सत्यं त्रिविधं मंत्रोच्चारणरूपोऽप्यहं। शिल्पकर्म कौशलं। मुद्राविरचनं आग
मप्रसिद्धगुह्यमुद्रादिविरचनं। गतिर्गमनक्रिया मात्रं प्रदक्षिणस्य भावः प्रादक्षिण्यं प्रादक्षिणेन क्रमणं पादप्रक्षेपः प्रदक्षिणक्रियेत्यर्थः। अदनं भक्षणमादि
र्यस्य तददेनादि। आहुतिविधिराहुतीनां प्रक्षेपरूपा क्रिया यागः। संवेशः शयनं। अत्र जलपादीनां उपोदिरूपता विधेया सा चान्यर्पणक्रियया भवति सर्वं हि परमा

लोहेशेनक्रियमारांतदाराधनंभवतिपरमात्माचभवानीत्यवोचाम सर्वमितिनेहप्रत्यन्यतोदशावस्थादीपवर्त्येर्वस्त्रांशेभूम्नियोषितीतिमेदिनीकरः॥२७॥
 एवंतावत्स्थूलदेहव्यापारमात्रस्यभवानीपूजाप्रकारतांप्रार्थयन्तंगशरीराधिष्ठातुःस्वात्मनोपिभवानीचरणरूपध्वेयोकारतांप्रार्थयतेददानइति॥हेज
 ननिमज्जीवोममात्मातवचरणेष्वरणातांभ्रमररूपतांयातुश्रोत्रंभ्रमररूपतामेवतामतीर्थतश्चवदत्त्वात्मानंविशिनष्टि।करणानिपंचज्ञानेन्द्रियाणिषष्ठमनश्च
 तानिचरणानीवततद्विषयप्राप्तिहेतुत्वात्तैःसहनिमज्जन्वह्निपतव्यापारोभूत्वाचरणएवतिष्ठन्नित्यर्थः।मज्जीवेइत्यत्रचैतन्यस्यस्वरूपंगहोःशिरइतिवज्रमे
 दमारोप्यषष्ठीसमासोवोद्व्यः।यथाभ्रमरोनानागंधरसहोभेननानापुष्पेषुपरिभ्रमेतिशोभनगंधरसलोभेनकमलेएवतिष्ठतितथा।संसारदुष्टघटीषुपरिभ्रमणपरि
 श्रांतोमज्जीवस्त्वचरणएवतिष्ठन्नित्यर्थः।चरणस्यपरमवदान्यतामाहहत्तइतिददानस्तस्मिन्।दीनेभ्यःसकामभक्तेभ्यःइत्यर्थः।अतिशमितिदोषाविच्छेदमाह।प्रि

राम
२

यंविशिनष्टि। ईशानस्य सदृशीमीश्वरस्य स्वसंयत्यनुसारेणानुमुचितमित्यर्थः। भुक्तिहेतुत्वेनापि चरणं विशिनष्टि अमंदमनस्य यथास्यात्तथा। सौंदर्यं स्तवक
इव सौंदर्यं स्तवकस्तस्य मकरंदमिव विषयसुखं विकिरति विशेषेण हि पति। एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रा मुपजीवंतीति श्रुतेः। परमसौंदर्यमाह मंदारस्य
स्तवको मंदारस्तवकस्तद्वत्सुभगे सुंदरे॥ १२॥ संप्रति पूर्वमुक्तेमपि श्रीमदाशिवस्य कालाभयं पुनरपि प्रकारं तरेण वदंस्त्रभवा नीपातिवत्यमहिमानमेव सुधामि
ति। हे ज ननिशंभोः कालकलना न सकलघस्मरेण कालेन कलनायासनं नेतियत्तुं संतर्कयामितवता टंकमहिमा। तव ताटंकमहात्म्यनिबंधनं कालायासनमि
त्यर्थः। लांगलं मे जीवनमिति व्याख्येयं। ननु कालस्यापि किंचिन्निमित्तपुरस्कारेण यस्य स न तदेभावाच्चं भोग्रासनं न भविष्यतीत्यत आह करालं जगद्रयानकं द्वेडं विषं कव
लितवतो भंडितवतः। कालस्य सकलघस्मरत्वमेवाह। सुधाममृतं स्वाद्यस्थिता अपि विधिशतमखाद्यादि विषदो मेव देवा विपद्यंते म्रियंते कालेनेत्यर्थः। सुधां वि

सुधामप्यास्वाद्यप्रतिभयजगामृत्युहरिणी विपद्यंते विश्वे विधिशतमखाद्यादि विषदः॥ करालं द्वेडं कवलितवतः का
लकलना नशंभोस्तनूनंतव ज ननिताटंकमहिमा॥ १२॥ किरीटं वैरिं विपरिहरपुरःकैटभमिदः कवोरेकोटीरेखलसि
जहिजंभारिमुकुटं॥ प्रणम्येतेषु प्रसभमभियातस्य भव नंभवस्याप्युत्थानेतव परिज नोक्तिर्विजयते॥ ॥३०॥ ॥

य १५

शिनष्टिप्रतिभयं च जगामृत्युश्च तान्हरतीति तथात्तां। प्रतिभयं शशादिभ्यो भयं। नूनं तु निश्चिते तर्के स्मरणे वाक्यप्रमाण इति मेदिनीकरा॥ ॥१२॥ अथ भवानी
विषयां परिज नोक्तिचातुरीमाहा। किरीटमिति॥ हे ज ननिभवस्य तवाभ्युत्थानेतव परिज नोक्तिर्विजयत इत्यन्वयः। भवकर्मके अभ्युत्थान इत्यर्थः। तवेति काकादिगो
लन्यायेनोभयत्र संवध्यते। एतेषु विरिंच्यादिषु प्रणम्येतेषु सत्सु। परिज नोक्तिचातुरीमेवाह। किरीटं वैरिं विरिंचिं विरिंचिं संवधिपरिहरचारय। कवोरेककेशे। कोटीरेकिरीटे।
खलसिखलसिखलसि। वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवदेति भविष्यदर्थे लिट्। जहित्यज। लांगलं मे जीवनमिति॥ अनेन कार्यत्वाद्वातूनां त्यागार्थं वाहंति। प्रसभं हवात्।
भवने अति यातस्य गतस्येति भवविशेषणं। मंडनं चायमुकुटं किरीटं पुनरुपसकमित्यमरः॥ ॥३०॥ ॥ ॥ रामकृष्णो वंदे॥ ॥

सौ. टी. १० इदानीं भवानीं नुविधायिपशुपतिके हे देवी माहात्म्यप्रधानागमावतरणमाहवतुः षष्ठ्येति॥ पशुंस्तत्कामितदानेनपातीतिपशुपतिर्महादेवश्चतुःषष्ठ्याच
तुर्भिरधिकया षष्ठ्यातंत्रैः प्रागमैः सकलं भुवनमभिसंधायभिप्रेत्यतस्तत्सिद्धिप्रसवपरतंत्रस्तत्सिद्धिनिष्पत्तिपरवशः स्थितः पुनः पञ्चास्वन्निर्वंधास्वत्वेरणधिक्या
दरिविलपुरुषार्थैकघटनास्वतंत्रं समर्थपुरुषार्थानामेकामुख्यायाघटनातंत्रमन्यभिरपेक्षं। तेतंत्रं त्वत्प्रधानमागममवातीतरत्तद्विहिततलमवतारितवान्।
एतत्त्वाहिकर्मकतात्प्रधातोः। अतिप्रसिद्धत्वाद्विदमोनिर्देशः॥ ३१॥ ॥ यदर्थं समस्तपुरुषार्थसाधनस्य देवी तंत्रस्य हिताववतरणं तस्य श्रीभवानीमंत्रस्योच्चार

॥ वतुः षष्ठ्यातंत्रैः सकलमभिसंधाय भुवनं स्थितस्तत्सिद्धिप्रसवपरतंत्रः पशुपतिः॥ पुनस्त्वन्निर्वंधादरिविल॥
॥ पुरुषार्थैकघटनास्वतंत्रं तेतंत्रं विहिततलमवातीतरदिदं॥ ३१॥ शिवः शक्तिः कामः हितिरथरविः शीतकिरणाः॥
॥ स्मरोहंसः शक्रस्तदनुवपगमारहरयः॥ अमीहृत्स्त्रेणभिस्तिष्ठभिरवसानेषु घटिता भजते तेवर्णास्तवजननिनामावय॥
॥ वतां॥ ३२॥

माहशिवइति॥ हे जननि अमीवर्णास्तवनामावयवतां मंत्रा अवयवतां भजते। नामहिस्वामिधत्तेतद्वर्णमंत्रेपीतिमंत्रोपिनामावर्णान्विशिनष्टि।
तिष्ठमिहृत्स्त्रेणभिर्भुवनेश्वरीवीजैरवसानेषु अंतरेषु घटिताः संयुक्ताः॥ अदः शशोक्तान्वर्णानां हि शिवइत्यादिना अत्र शिवादिशब्दा अर्थपरा अपितत्तत्कृष्य राम
रत्वेन संकेतिताः। प्रागमेइति तत्र च्छेनादुः। शिवोहकारः। शक्तिः सकारः। कामः ककारः। हितिलकारः। अथशशो अत्र आतंत्र्यपरः। रविहकारः। स्मरः
पूर्वोक्ते एव। हंसश्च पूर्वोक्ते एव। शक्रो लकारः। मारः ककारः। हरिः पूर्वोक्ते एव। अत्रातिगोप्यत्वान्मंत्रस्य घनं कथ्यते इति॥ ३२॥ ॥ ॥

संप्रतिपूर्वेक्तिमेवतंत्रंस्मरादिबीजवैशिष्ट्येनकथयन्नाधिकारिभेदेनमानसौज्यपहोमावाहःस्मरइतिहेनित्येविनाशरहितेतवमनोःपूर्वोक्तस्मादौप्रथमतः
 स्मरंस्मरबीजं॥योनिंभुवनेश्वरीबीजं॥लक्ष्मीश्रीबीजंश्रीमितिचितयमिदंनिधायस्थापयित्वाचार्येत्यर्थः॥एकेमुख्याधिकारिणास्त्वाजपंतित्वदनुसंधानपु
 र्वकत्वमंत्रंजपंतीत्यर्थः॥एकशेषोक्तोमुख्यतामाह॥निरवधिकमहाभोगरसिकामोहसुखानुरक्ताइत्यर्थः॥नित्येइत्यवचितेइतिपाठेचितेनिधायेतियोज्यंविंतामि
 तिपाठेत्वयिमनोवृत्तिंनिधायेत्यर्थः॥पुनरप्येकशेषोक्तानुविशिखप्रत्याहारमाह॥विंतामणिवद्भक्तकामितपूरकत्वात्॥गुणाःपरमोदारत्वादयस्तेनिर्विघ्नानिभ
 वानीचरणोस्थापितान्यहवलयातिथैस्तो॥अहोणिवलयानीवाहवलयाति॥अहोणावलयासादृश्यमतिनिर्मलत्वेनमानसंहोमंवदन्पुनरापितानुविशिनष्टि॥

महा
 स्मरंयोनिंलक्ष्मीचितयमिदमादौतवमनोनिधायैकेनित्येनिरवधिकंभोगरसिकाः॥जपंतित्वांविंतामणिगुणानिवद्धाह
 वलयाःशिवाग्नौजुहंतःसुरभिघृतधाराद्रुतिशतैः॥३३॥शरीरंत्वंशंभोःशशिमिहिरवहोरुयुगलंनवात्मानंमन्येभगव
 तितवात्मानमनंद॥अतःशेषःशेषीत्ययमुभयसाधारणतयास्थितःसंबंधोवांसमरसंपरानंदपरयोः॥॥३४॥॥

शिवाग्नौशिवोग्निरिवजगद्योमाधिकरणात्वात्तत्रसुरभिघृतधाराद्रुतिशतैर्जुहंतोहोमंक्रुवंतइत्यर्थः॥आर्षेऽयंतु॥समस्तवेददर्शित्वान्महादेवावता
 रत्वाञ्चक्रुषित्वंश्रीशंकराचार्यस्याचतुर्भिःसहशिवैस्तुशंकरेवतरिष्यतीतिकालिकापुराणे॥अषिर्देववमिश्राहवितिमेदिनीकरः॥॥३३॥एवंतावत्स
 कलदेवसेव्यत्वाद्वाभ्याःप्राधान्यमुपपादितंसंप्रतिभवान्यासवप्राधान्यमुत्तमशंकरस्यापिउभयोःप्राधान्येएकमत्याभावात्तद्व्यादिकर्तृत्वान्नस्यात्॥अन्य
 तरोपसर्जनत्वेवसमस्तश्रुतिस्मृतीतिहासपुराणविरोधः॥अत्रापिपूर्वपरविरोधइतीमांशकांपरिहरनेक्यमाहभवानीशंकरयोः॥शरीरमिति॥हेभग
 वतित्वंशंभोःशरीरंमूर्तिः॥शरीरंविशिनष्टिशशीवमिहिरवहोरुयुगलंनवात्मानंमन्येभगवतितवात्मानमनंदवमूर्तिमन्येतिशिनोमि॥

मौ. टी.
२१

यत एवमतः शेष उपयुक्ते तरुपसर्जनमित्यर्थः। शेषी प्रधानमिति अयं संबंधो वां युवयो रूपाय साधारणतया स्थितं नु भयस्मिन् सामान्यरूपेण स्थितः प
रमार्थत एकस्य स्वेच्छया शरीरद्वये परिगृहीते प्रधानोपसर्जनभावो नास्ति तथापि सर्वहारदशायां क्वचित् प्रधानं क्वचित् पसर्जनत्वं प्रकृत्य। भगवति भवश्च
स्तूयते पूज्यते चेत्यर्थः। परमार्थत एकत्वं मेवाहसमेति। समरस एकस्वाद एकरूप इत्यर्थः। परश्चासावानंदश्च परानंदः समरसश्चासौ परानंदश्च समरस परानंदः
स परः केवलो योस्तयोः। शेषः संकर्षणावधौ अनंतं नाप्रसादेन सति सर्वतो विद्यां। उपयुक्ते तरे न स्वीति मेदिनी करः॥ ॥३४॥ ॥भवानीं जगदात्मैव नृव
र्णयन् शिवे नैक्यामाह। मनस्त्वमिति। तत्र बाधायां। मन आदिरूपात्वं त्वद्यतिरिक्तं मन आदिना स्तीत्यर्थः। तदेवाह त्वयि परिणता यो सत्यां परं भिन्नं किं

मनस्त्वं यो मत्वं मरुदसि मरुत्सारथिरसित्वमापस्त्वं भूमिस्त्वयि परिणता यो न हि परं ॥ त्वमेव स्वा
त्मानं परिणामयितुं विश्ववपुषा विदानंदाकारं शिवे युवतिभावेन विभृषे ॥ ॥३५॥ ॥

विदपि नास्ति हि शब्दश्च अतिप्रसिद्धमाह। वाचारं भणं विकारो नामधेयं मृत्तकेत्येव सत्यमिति। त्वमेव अन्यतिरपेक्षविश्ववपुषा परिणामयितुमव
स्थांतरं प्रापयितुं स्वात्मानं शिवयुवतिभावेन विभृषे धारयामि। सृष्टेः पूर्वं शिवयुवतिभावेन परमात्ममायास्वरूपेण सृष्ट्यनंतरं जगत्पालयितुं भवानीं शंका
रस्वरूपेण स्वात्मानं धारयसीत्यर्थः। परमात्मपदं शिवो विदुः तं चैतन्यायुवतिः। सर्वदेवरूपत्वात् सर्वलोस्तये तं समर्थत्वाच्च माया स्वात्मानं विशि
मष्टि। विदानंदाकारं विद्यासावानंदश्च विदानंदः। विदानंदः आकारः स्वरूपं पश्यतां परिणामोऽत्र तत्त्वस्याऽत्वतोन्यथाभावः सवविवर्तसव ॥३५॥ ॥

एवं तावत्सविस्तरं श्रीभवानीस्वरूपं निर्वर्त्येदानीं श्रीमहादेवं प्राधान्येन स्तुवन् भवानीमपि सौलितवेत्यादिभिः षड्विंशतैः श्लोकेस्तवाधारे मूल इति पर्य्यते।
हे जननि शंभुं महादेवं वंदे स्तोमिनमस्करोमीति वा। वंदि अभिवादनस्तुत्याः। शंभुं विशिनष्टितवाज्ञाचक्रस्य त्वन्निर्मिते आज्ञाचक्रे स्थितं ते वेति षष्ठीसंबंधो। सच संबंधोऽन्यजुनकभावावा अधिष्ठात्रधिष्ठेयभावो वातवशं भुंतवस्वामिर्न शंभुं वंदइति संबंधः। स्तुतौ हेतुगर्भं विशेषणमाह परंपरमेश्वरं। अतएव तपनशशिकोटीद्युतिधरतीति तथातः। पार्वती संश्लिष्टतया पुनरपि विशिनष्टि। परचिता पार्वत्या परिमिलितः पार्श्वे यस्य तं। परिशेषः संयोगाविषयो। गातात्ता इति न्यायेन शोभं विषयं अवच्छिन्नति। पराप्रकृष्टाचित्स्वरूपज्ञानं यस्याः सा परिचित्तया। अथवा परावा सौचित्यं परचित्ततया। यद्वा पराचित्तज्ञानं यस्याः सा परचित्तया। ज्ञानदात्रीत्यर्थः। मोक्षदातृत्वेन पुनरपि शंभुं विशिनष्टि यमिति। यं शंभुं प्रेम्णा भक्त्या आराध्य संसेव्य लोकोऽनो भक्तः सदा लोकं न भवनेव सति।

तवाज्ञाचक्रस्य तपनशशिकोटीद्युतिधरं परं शंभुं वंदे परिमिलितपार्श्वं परचिता॥ यमाराध्य प्रेम्णा
रविशशिशुवीनामविषये निरालोके लोको निवसति सदा लोकं भवने॥ ॥३६॥

संस्थासावा लोकश्च सदा लोकः सदा लोको भवनमिव सर्वत्रियत्वात् सदा लोकं भवनं ब्रह्मतस्मिन्। यदा संतः समीचीना जगन्नासका आलोका ये पांते
सदा लोकाः सूर्यादयस्तेषां भवनमाश्रयस्तस्मिन्। सूर्याद्याश्रयत्वं ब्रह्मास्तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं भाति इत्येवमादिश्रुता वेव प्रसि
द्धं। यदा सदेति भिन्नं पदं। लोकानां चतुर्दश भुवनानां भवनमुत्पत्तिर्यस्मात् ब्रह्मतस्मिन्। लोकानां भवनमुत्पत्तिस्तस्मादात्मन इत्येवमादिश्रुता
वेव प्रसिद्धा। सदा लोकं भवनं विशिनष्टि रविशशिशुवीनामविषये अप्रकाशे। शुवि रग्निः। अतएव निरालोके लोको निवसति हि सदा लोकं भवनं इति
पाठे हिरवधार्यः। निजश्वासावा लोकश्चेति निजालोकः स्वरूपचैतन्यं तस्मिन्। आलोके न सह वर्तन्ते इति सदा लोकाः सूर्यादयस्तेषां भवनं इवाश्रय इव आरखे

सो. टी. यां अथवासदालोकभवतशशेनकेलासलोकसवकथ्यतेसूर्याद्यविषयत्वंयुक्तमेवेति॥३६॥ ॥ आशाचक्रस्थंशिवंस्तत्वाः ॥ अविशुद्धिचक्रस्थं
१२ शिवंस्तौतिविशुद्धाविति। विशुद्धौचक्रेस्थितंशिवंदेवींचसेवेभजे। शिवोविशिनष्टिशुद्धस्फटिकद्वविशदस्तांशिवस्यतटस्थलक्षणासाहज्योमज्जनम
माकाशज्जनकं। ओमेत्युपलक्षणासपीतरकार्यस्यातथावपरमार्थसूत्रेज्जन्माद्यस्ययत्नइति। देवींविशिनष्टिशिवेनसमीचीतंभवसितंनिश्चयोयस्या
स्तांसकस्वरूपत्वादुर्भयोः देवयोर्जगत्सकत्वमाहययोरितिययोः शिवस्यदेव्याश्चकोत्यास्वरूपप्रकाशेनजगतीचतुर्दशभुवनंविलसतिप्रकाशते। न
नुकथंशरीराभ्यंतरवर्तिन्याकोत्यावहिंस्थिताजगतीभावनमतआहशशिकिरणानांसारूप्यसादृश्यतस्यसराणिः पद्मतिस्तोयोत्याशानुवंत्या। यथा

॥ विशुद्धौतेशुद्धस्फटिकविशदंव्योमज्जनमंशिवंसेवेदेवींशिवमप्येसमानव्यवसितां॥ ययोः
॥ कोत्यायांत्याशशिकिरणसारूप्यसराणिविधूतांतर्धांताविलसतिचकोरीवजगती॥३७॥

चंद्रकिरणगवाहद्वारागृहाभ्यंतरंगच्छंतितद्विंद्रियद्वारावर्गल्येत्यर्थः। देवीकृत्यंवदनजगतीविशिनष्टिाविधूतमंतर्धांतंयस्या
सा। अत्रदृष्टांतश्चकोरीवेति। चकोरः पक्षिविशेषस्तस्यस्त्रीचकोरी। साहिशशिकिरणानेवाश्रित्यतिष्ठतिनतद्यतिरेकेणचनजीवंत्येवंजगती
विज्ञानेनैवभासतेतिष्ठतिच। तद्यतिरेकेणानास्त्यवेत्यभिप्रायः। कांत्येकवचनंतादात्म्याभाभिप्रायेणा। अत्रकांतिशब्देनांतकरणवृत्तिफलाकारु
तंचैतन्यंव्यत्यतेतत्रदृष्ट्याधांतनिवृत्तिश्चैतन्येनविषयभानमितिबेदांतक्रियातथाचोक्तमाचार्यवय्यैः। बुद्धितस्यविदाभासौघावपिआप्तुते
घटंतवाज्ञानंधियांतस्येदाभासेनपरिप्लुतेदिति। जगतीभुवनेस्मायांछंदोभेदेज्जनेपिचेतिमेदिनीकरः॥ ॥ ॥३७॥ ॥ रामकृष्ण॥

राम
१२

अथानाह तच्चकस्थोभवानीशंकरोस्तौतिसमुन्मीलदिति॥ तत्किमप्यनिर्वचनीयं निरुपममित्यर्थः॥ हंसद्वंद्वसमिथुनं भजेसेवे॥ हंसश्चहंसीचहंसा
विति पूर्वमेकशेषं कृत्वा पश्चात्समासोद्भवः॥ पुमान्स्त्रियेति हंसशब्दशेषः॥ प्रसिद्धं हंसवैलक्षण्येन निरुपमेव कृतं हंसद्वंद्वविशिनष्टि॥ महतां मानसच
रं॥ प्रसिद्धं हि हंसद्वंद्वप्रसिद्धमानसेसरसिचरति॥ इदं तु महतां मनकादीनां मानसेचरतीति तथा॥ मानसपारमित्येतावत्येव वक्तव्ये महतामिति गोचरा
भिप्रायेण॥ पुनरपि वैलक्षण्येन निरुपमत्वमेव वक्तुं विशिनष्टि एकस्मिन् रसिकमेकरसिकं॥ संविक्रमलमिव संविक्रमलं समुन्मीलत इति संविक्रमलं च
तस्य मकरंदं द्रव्यं हंससुखं तेनैकरसिकं॥ पुनरपि निरुपमत्वमेव वक्तुं विशिनष्टि यदालापादष्टादशसंख्यया गुणितं अथाविद्याश्च तासां परि

समुन्मीलत संविक्रमलमकरंदैकरसिकं भजे हंसद्वंद्वं किमपि महतां मानसचरं॥
यदालापादष्टादशगुणितविद्यापरिणतिः सदा दत्ते दोषा गुणमखिलमद्भ्यः पयइवा॥३॥

णतिः यदालापादष्टादशविधरूपेण परिणत इत्यर्थः॥ परस्परनिश्चयितमेतदिति श्रुतेः॥ अष्टादशशब्दोभावप्रधानोद्भवः॥ गुणान्नामंत्राण्यतिधातुः
कत्रत्ययोर्गोणितपर्यायः सदा सर्वदा॥ गुणदोषे स्थिते दोषा गुणमनेवा दत्ते गृह्णाति अखिलं समग्रं॥ असलमिति पाठे गुणविशेषणं॥ दोषादिति पंचमी
अपादाने॥ अथवा ल्यब्लोपे दोषं त्यक्त्वा गुणमादत्त इत्यर्थः॥ एतेन भक्तस्य गुणमेव गृह्णाति दोषं तु नैवेति सूचितं॥ एतत्प्रसिद्धमेव श्रीमहादेवो यदा सति भिन्ने
पदं सद्रूपमवाधितं॥ अतोपि प्रसिद्धं हंसद्वंद्वं वैलक्षण्यं॥ गुणदोषयोर्मध्ये गुणमत्र हरेण दृष्टं तः॥ अद्भ्योऽल्लेभ्यः प्रसिद्धं हंसद्वंद्वं इति अध्याहार्यं॥ पुराणान्यायमीमां
साधर्मशास्त्रविमिश्रिताः वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मचचतुर्दशो तिलोकोक्तश्चतुर्दशः॥ आयुर्वेदो धनुर्वेदो गंधर्वशास्त्रकमिति चतुष्टयं चेत्यष्टादशविद्याः॥३॥

सौंटी.
१३

अथोर्ध्वक्रमेणवतुर्थचक्रस्थमग्निरूपंमहादेवंकालशक्तिरूपांभवानींचस्तौतितवाधिष्ठानइति॥हेजननितंश्रीरुद्रंतांप्रसिद्धांसमयांकालशक्तिंचाहमीडे
स्तौमि।तंकमित्यपेक्षायामाह।यहालोकेयस्याश्रीरुद्रस्यालोकतेलोकेशअनेनेत्यालोकस्तस्मिन्नस्मिन्नेत्रैलोकान्द्रहतिमतिदयार्द्रयास्तवदृष्टिःशिशि
रमुपचारंरचयति।अग्निविशिनष्टिमहतिवैलोक्यमापिनिक्रोधकलितेक्रोधयुक्तौतच्छेदोक्तंरुद्रंविशिनष्टि।संवर्तंकरोतिसंवर्तयतिसंवर्तस्तं।पुनर्विशिनष्टि।तव
स्वाधिष्ठानेचक्रेद्रुतवहमधिष्ठायअग्निरूपमाश्रित्यकृत्वेत्यर्थः।नियतंयमेनस्थितं।समयांविशिनष्टिमहतीं।महत्वंवास्यासकलशक्त्युपमर्दकत्वात्।जननीमि
तिपाठेतांप्रसिद्धांजननीजगन्मातरंत्वांचईडेईडइतियोज्यातत्रवसंसमीचीनोयःशुभावहोविधियस्यास्तामितिआख्येयं।शुभावहोविधिश्चदयार्द्रयादृष्टिरित्य
मेनेवदर्शितः।यद्वाअस्मिन्श्लोकेभवानीशंकरदृष्टीस्तूयेतोअस्मिन्यद्देहेजननितंद्रुतवहमग्निरूपांमहादेवदृष्टिंतांचमहतीतवदृष्टिमीडइतिसंबंधातंक

तवस्वाधिष्ठानेद्रुतवहमधिष्ठायनियतंतमीडेसंवर्तंजननिमहतीतांचसमयां॥यहालोके
लोकान्द्रहतिमहतिक्रोधकलितेदयार्द्रयादृष्टिःशिशिरमुपचारंरचयति॥॥३८॥

तांचकामित्यपेक्षायामाह।यहालोकेयस्यादृष्टेरालोकेअवलोकनेलोकान्द्रहतिमतिवयादयार्द्रदृष्टिःशिशिरमुपचारंरचयति।अन्यत्समामं।
दृष्टिःस्त्रियांबुद्धौलोचनेदर्शनेष्वेतिमेदिनीकरः॥॥३८॥॥अथचत्वारिंशच्छ्लोकटीकामाह॥अथपंचममणिपूरचक्रस्थंभवानीसहितंश्रीसदाशिवजग
दात्मानंमेघरूपकेनस्तौतितद्विलंबमिति॥मणिपूरमेकंश्रेष्ठंशरणंगृहमाश्रयोयस्यतमपिकंजगदात्माश्रीमहादेवंनिषेवेअतिशयेनभज्जइत्यन्वयः।राम
अपिसमुच्चयेसर्वभिन्नक्रमः।कश्चिद्वाअंश्रीमहादेवंविशिनष्टिमेघरूपकेणामेघंमेघसदृशं।अथयथाहव्रियोयंवाह्यणइत्यत्रविनाऽपीवशष्पमिवा
शंगिम्यतेइतिचशष्पःसंबध्यतेवाह्यइवेनितथामेघशष्पेपि।ततश्चनन्निवयुक्तमन्यसदृशेतथास्वर्गगतिरितिन्यायेनचशष्पांतोमेघशष्पोमेघाद

राम
१३

केशपाशं सोतिधुनोति॥ हे शिवे तत्र वचिकुरनिकुरं वं नोऽस्माकं धांतं मंधतमसस्तानमित्यर्थः॥ धुनोतु कं पयतु नाशयत्वित्यर्थः॥ प्रार्थने चार्थलोभः॥
तं सदृशीकृतं दलितं विकसितमिंदीवरवनं येन तत्स्निग्धं च श्यामं चेति तथा॥ यथा घनवत्स्निग्धं च तत्श्यामं चेति तथा॥ तत्रोत्प्रेरुते यदीति॥ यदीयं यत्सेव
धित्यदादीनि चेति वृद्धसंज्ञा वृद्धाश्च इति वक्त्रे स्यादेशे यदीयमिति रूपसिद्धिः॥ सुरभिणो भावः सौरभ्यं॥ सहजं स्वाभाविकमुपलब्धं प्राप्तुं॥ बलमथ न
वादी विटपिनामिंद्रोपवनशाखिनां सुमनसः पुष्पाणि वसंत्यस्मिन् वचिकुरनिकुरं वे मन्ये॥ अहमेवं तर्क्यामीत्यर्थः॥ सते नैवं भूतभवानी केशपाशध्यानं मोहं

धुनोतु धांतं मस्तु लितदलितेंदीवरवनं घनस्निग्धश्यामं वचिकुरनिकुरं वंतवशिवे॥ यदीयं सौरभ्यं सहजमु
पलब्धं सुमनसो वसंत्यस्मिन् मन्ये बलमथ नवादी विटपिनां॥४३॥ वहंती सिंदूरं मवलकवरीभारतिमिरविषां
वृंहैर्वंदीकृतमिव नवीनार्ककिरणं॥ तनोतु हे मं नस्तव वदनसौंदर्यं लहरीपरीवारस्रोतः सरणिरिव सीमंतसरणिः

॥४४॥

निवर्तयतीति सूचितं॥४३॥॥ अथ सीमंतवर्णनमाह॥ वहंतीति॥ हे जननितव सीमंतसरणिः सीमंतः सरणिरिव सीमंतसरणिः॥ नोऽस्माकं हे मं कल्या
णं तनोतु॥ सीमंते सरणिं विशिनष्टि वदनस्य सौंदर्यं लहरीपरंपरातस्याः परिवहनं परिवाहस्तस्य स्रोतः सरणिरिव निरूरपद्धतिरिव॥ उपसर्गस्य घ
नमनुष्ये बहुलमिति सूत्रेण परिशेषस्य दीर्घता॥ पुनर्विशिनष्टि सिंदूरं वहंती धारयंती॥ कवरीभारद्वयकवरीभारः कवरीभारस्तिमिरमिव कवरीभारतिमिरं
तस्य मवालो नां विषां वृंहैः समूहे वंदीकृतं नवीनार्ककिरणमिव स्रोतः कालीनसूर्यकिरणमिव॥ कवरीकेशपाशः॥ अवंदीवंदीकृतो वंदीकृतस्तं॥॥४४॥॥

अथमवावद नं वर्णयति॥ अगलैरिति यत्र दोर्नित्यसंबंधः। यत्र तत्पदमभ्याहृत्य योऽप्यं हेडननिते तव तद्वक्त्रं पंकेरु हरु चिं परिहसति सजातीये
न परिहस्यते न चात्रोभयोः सजात्यंततस्मादत्र पंकेरु हसादृश्यं लक्ष्यते। वक्त्रं विशिनष्टि। स्वाभाव्यात्स्वभावाद्गालैः कुटिलैः अलकैश्चूर्णकुंतलैः परीतं
व्याप्तं। अलीनां भ्रमराणां कलभकाः शावकास्तद्वत्स्त्रीयेषां तैः। वक्त्रं पुनर्विशिनष्टि। यस्मिन् च केंदरे स्मेरे लिङ् ईषद्वसनेतर ईषद्वस्य इति दस्मेरंतस्मिन्
रं मष्मातीति स्मरमयनो महादेवस्तस्य वक्ष्मि मधुलिह इवेति स्मरमयनस्मरचक्षुर्मधुलिहो माद्यंति हृष्यंति निमित्तसप्तमीयं। यन्निमित्तः स्मरमयनचक्षुषां
हृषेभिवतीत्यर्थः। यथाविषये सप्तमीयं यस्मिन् च केंभा समाने स्मरमयनचक्षुर्मधुलिहो दृष्यतीत्यर्थः। शोभनो गंधोऽस्य तत्सुगंधितस्मिन् तादावुक्तपुंस्त्वं पुं

अगलैः स्वाभाव्यादलिकलभकश्रीभिरलकैः परीतं ते वक्त्रं परिहसति पंकेरु हरु चिं॥ दस्मेरे यस्मिन् दशन
रुचिर्किंजल्करुचिरे सुगंधो माद्यंति स्मरमयनचक्षुर्मधुलिहः॥ ४५॥ ललाटं लावण्यकृतिविमलमाभातितव
यद्वितीयं तन्मन्यमुकुटशिवेऽस्य शकलं॥ विपर्ययस्य सादुभयमपि संभूय मिलितः सुधालेपस्यूतिः परिणामतिको
शोहिमकरः॥ ४६॥

वदेति पक्षे पुंवभावाच्च न्नादराऽव्ययं सतागर्थ इति मेदिनीकरः॥ ४५॥ अथ ललाटं सौवि। ललाटमिति॥ हेडननितव विमलं निर्मलं ललाटमाभाति-
तन्मुकुटेशशिशिरवंदं मुकुटशिशिरवंदं तस्य द्वितीयं शकलं शकलस्वरूपं मन्येतर्कयामि। ललाटं विशिनष्टि। लवणालिद्विद्यते यस्य तत्तलवणं। अर्श-आदि-
भ्याश्च। लवणस्य भावो लावण्यं ललाटशोभा साद्यति ही प्रियं स्मिन्स्तत्। शशिरवंदं दयमुत्प्रेक्ष्यते। विपर्ययस्य सादुभयमपि संभूय परस्पर-
रं संश्रय्य राकाहिमकरः पौर्णमासी चंद्रः परिणामति। मुकुट इति वदत्र सामान्याधिकरणं वंद्ययमिलनेन चंद्ररूपपरिणामे यो गृह्यते तस्या तन्निवारणार्थं
मकरं विशिनष्टि मिलित एकं रूपतां प्राप्त इत्यर्थः। तत्र हेतुमाह सुधालेपेन स्यूतिः सेवनं यस्मिन्सः। उभयमपि संभूय च मिमिश्र इति पाठे स्पष्ट एवार्थः। सुधालेपस-
रिति पाठे सुधालेपेन स्यूतिरेकत्वज्ञानं यस्मिन्। राकाहिमकर इति व्याख्येयं। भूः प्राप्य ये त्रिलवणं ददाति षोः स्त्रियामिति मेदिनीकरः॥ ४६॥

अथकमप्राप्तेभ्रुवौवर्णयतिभ्रुवाविति। हे भ्रुवनभयमंगव्यसतिनि। भ्रुवतेसर्वतिमितंभयंभ्रुवनभयंतस्यमंगेअसनमभ्यासस्तद्विद्यतेयस्याः
 स्तवोधनंतथा। अत्रकर्मधारयपूर्वकइत्ययोनित्ययोगाभिप्रायेणा। किंचिद्भ्रुनेकुटिलेतदीयेभ्रुवोइदंउगत्सिद्धंरतिपतेःधनुर्मन्येतर्कयामिम
 धुकररुचिभ्यांनेत्राभ्यांधृतगुणोद्धृतयेभ्रुवौधनूरूपतासाधयितुंधनुर्विशिन्नहरतिपतेःकामस्यसव्याहृणादितरोयःकरस्तेनगृहीतायवाअ
 कारप्रश्लेषेणअसव्येतरोवामः। प्रकोष्ठेमुष्टौवस्थगयतिनिगूढांतरंसेभृतमध्यं। मन्यइतितिडं। तत्रतिरूपकोनिपात
 स्तर्कयामित्यर्थः। अंतरमवकाशाविधिपरिधानान्तर्विभेदतादर्थ्येच्छिद्रासीयाविनावहिरवसरमध्यात्मसदृशेष्वितिमेदिनीकरः॥ ४७॥ ॥ राम॥ ॥

भ्रुवौभ्रुनेकिंचिद्भ्रुवनभयमंगव्यसतिनित्वदीयेनेत्राभ्यामधुकररुचिभ्यांधृतगुणो॥ धनुर्मन्येसव्येतरकर
 गृहीतेरतिपतेःप्रकोष्ठेमुष्टौवस्थगयतिनिगूढांतरमिदं॥ ४७॥ अहःसूतेसव्यंतवनयनमर्कात्मकतयात्रियामो
 वामंतेसृजतिरजनीनायकतया॥ तृतीयातेदृष्टिर्दृष्टिलितहेमांबुजंरुचिःसमंधत्तेसंध्यादिवसनिशयोरंतरचरी॥ ४८॥

अधुनाहोरात्रप्रवर्तकत्वेजगदुपकारकतयानेत्रत्रयंवर्णयतिअहरिति। हेभवानितवसव्यंदक्षिणंनयनंअहःसूते। यवाअकारप्रश्लेषेणास
 मंदक्षिणंतवहेतुरर्कात्मकतयासूर्यरूपतया। वामंचंद्ररूपंनयनंत्रियामोरात्रितवहेतुःरजनीनायकतयाचंद्ररूपत्वेनेत्यर्थः। तृतीयातेतवदृष्टिःसं
 ध्यांसमाधत्तेसृजतीत्यर्थः। दृष्टिर्दृष्टिलितंचतर्कहेमांबुजंवतस्येवरुचिर्यस्याः। इतितृतीयातिविशेष्या। अंतरेमध्येचरतीत्यत्रवचरीतां। वरेष्टइतितत्र
 त्ययततद्विद्वत्प्राप्तिरितिटीपू। सव्यंदक्षिणवामयोरितिकोषात्॥ ४८॥ ॥ ४९॥ ॥ ५०॥ ॥ ५१॥ ॥ ५२॥ ॥ ५३॥ ॥ ५४॥ ॥ ५५॥ ॥ ५६॥ ॥ ५७॥ ॥ ५८॥ ॥ ५९॥ ॥ ६०॥ ॥ ६१॥ ॥ ६२॥ ॥ ६३॥ ॥ ६४॥ ॥ ६५॥ ॥ ६६॥ ॥ ६७॥ ॥ ६८॥ ॥ ६९॥ ॥ ७०॥ ॥ ७१॥ ॥ ७२॥ ॥ ७३॥ ॥ ७४॥ ॥ ७५॥ ॥ ७६॥ ॥ ७७॥ ॥ ७८॥ ॥ ७९॥ ॥ ८०॥ ॥ ८१॥ ॥ ८२॥ ॥ ८३॥ ॥ ८४॥ ॥ ८५॥ ॥ ८६॥ ॥ ८७॥ ॥ ८८॥ ॥ ८९॥ ॥ ९०॥ ॥ ९१॥ ॥ ९२॥ ॥ ९३॥ ॥ ९४॥ ॥ ९५॥ ॥ ९६॥ ॥ ९७॥ ॥ ९८॥ ॥ ९९॥ ॥ १००॥ ॥

सौ. टी. १६ एवं नयनत्रयं निर्वर्ण्येदानीं तद्यापाररूपां रसंतं नगरीरूपं लोके वर्णयति ॥ विशालेति हि जननितवते दृष्टिः कथावलोकनं वदुनगरविस्तारविजया वदुनगरविस्तारसदृशीत्यर्थः ॥ ध्रुवं शंके ॥ विपूर्वको जिरत्र सादृश्यलक्षकः ॥ वदुनगरसादृश्ये विस्तारहेतुं वदन् दृष्टिं विशिनष्टि ॥ ततस्तनगरीनामभिर्व्यवहरणं व्यवहारस्तद्योग्या ॥ तत्र प्रथमतो नाम तो र्थतश्च श्रीरामचंद्रनगरी सादृश्यं वदन् दृष्टिं विशिनष्टि ॥ कुः ॥ श्रीवल्लभमिव शोभाकेतुभूता येषां ते कुवल्लभा राजानस्तैरयो ध्यायो धुमश्च कथा विशाला विस्तीर्णा कल्याणी गुरा विशिष्टा ॥ स्फुटरुचिरयोध्या श्रीरामनगरी सातवदृष्टिस्तत्सदृशीत्यर्थः ॥ सादृश्यं च समानधर्मकान्ततया ॥ दृष्टिपदे विशालत्वादयोधर्माः संत्येव ॥ कुवल्लभैरिंदीवरैरयोध्याम

विशाला कल्याणी स्फुटरुचिरयोध्या कुवल्लभैः कृपापारावारा किमपि मधुरी भोगलतिका ॥ अ
वंती दृष्टिस्तै वदुनगरविस्तारविजया क्ववंत तन्नाम व्यवहरणयोग्या विजयते ॥ ॥ ४८ ॥ ॥

मिमांसा सदृशीत्यर्थः ॥ यथा विशालेत्येव सादृश्यो नगरीभेदाः ॥ मधुरा सादृश्यमाह ॥ किमपि निरूपमं मधु ॥ मधुत्वमाह्लादकत्वरति आह तदिति ॥ मधुरा पारंपरतीरं ॥ अवारमर्वाक्तीरं विद्येते यस्य स पारावारः ॥ कृपापारावारे विष्णुः स विद्येते यत्र सा मधुरा ॥ एवं भूता यामधुरा साते ह राम
ष्टिस्तत्सदृशी ॥ कृपाया धारो परंपरा यत्र सा समानशब्दवाच्यत्वं मेव सादृश्यमत्रो भोगलतिका भोगः सर्वसुखं तस्य लतिके वा श्रय रूपामो १६
गवती नगरी तितत्सादृश्यं दृष्टापि ॥ अर्वातिरहति भक्तमात्रमित्यवंती नगरी भवानी दृष्टिरपीत्यस्यंत साम्यां यथा दृष्टिन्नेत्रसतयान्यमेव ॥
॥ ४८ ॥

ललाटमध्यस्थमग्निनेत्रं त्वभावतोरुणामेवोत्प्रेक्ष्यमाणो वर्णयितुं कवीनामिति ॥ हे जननितवातिकनयनं त्वलाटस्थमग्निनेत्रं चिदिति वित्तं केकिम्
सूयासंसर्गादितोरुणामारक्तं जातं ॥ असूयाशशो वा दंतिपरः ॥ असूयाहेतुमाह कटेति ॥ शृंगारादिनवरसास्वादितरलोचं च लोकाणि युगलममुंचतावत्यङ्गं
तौ कटाक्षव्याहोपमरकलभौ दृष्ट्वा ॥ कटाक्षयोर्व्याहोपमरकलभा विवकटाक्षव्याहोपमरकलभौ ॥ कर्णयुगलं विशिनष्टि ॥ कवीनां व्यासादीनां संदर्भं
वाक्यग्रंथनास्तेस्तवकाश्च वतेषां मकरंदः ॥ आवण्डन्यं सुखं तस्मिन्नेकं रसिकं रसास्वादपरं ॥ अयमभिप्रायः ॥ सूर्यचंद्रनैत्रे निरंतरं कविसंदर्भं श्रवणान्यसुखलोलु
पे कर्णयुगलं सेवमाने परमसुखमनुभवतो ममत्वं तरालवर्तिनो रीषी ये वारुणमिति ॥ किंचिदरुणमिति पाठे सूयासंसर्गादिवेति शशोऽप्याहार्थः ॥ ५० ॥ इदानीं श्री
भवानीदृष्टिं शृंगारादृष्टरसाविष्टतया स्तोति शिव इति ॥ हे जननितवते दृष्टिर्विजयत इति क्रियापदमध्याहृत्य योऽयं विजयमेवाह युगपत्तमस्तरसाविष्टतया ॥ शि

कवीनां संदर्भस्तवकमकरंदैकरसिकं कटाक्षव्याहोपमरकलभौ कर्णयुगलं ॥ अमुंचतौ दृष्ट्वा तवनवरसास्वा
दतरलावसूयासंसर्गादलिकनयनं किंचिदरुणं ॥ ५० ॥ शिवेशृंगारादृष्टितरमुखे कुत्सनपरासरो गंगायां गिरिश
चरिते विस्मयवती ॥ हराहिभ्यो भीता सरसिरुहसौभाग्यजयिनी सरवीपुष्पे राते जननि मयि दृष्टिः सकरुणा ॥ ॥ ५१ ॥

वेशृंगारादृष्टिं गाररसेन युक्ता तदितरमुखे शिवेतरमुखे कुत्सनं वीभत्सा तत्परं कर्तव्यं यस्याः सा ॥ अत्र शिवतदितरपदाभ्यां श्रीमहादेवे कल्याणरूपे शृंगार
रसोदयस्तदितरपुरुषे अतंगरूपे च वीभत्सोदयनुचित एवेति सूचितं ॥ अत्र शिव इत्येवमादौ च सप्तमी विषयो गंगायां सपत्नीत्वात् सरोषेति रौद्रसाविकारः ॥
गिरिशचरिते गिरौ पर्वतेशेति गिरिशस्तस्य चरितेश्च मानवासादौ मंगलरूपस्याप्यमंगलव्यवहार इत्यर्थः ॥ विस्मयवतीत्यद्भुतोरसः ॥ हरे ये अहयो भूषणरूपास्ते
भ्यो भीतेति भयानकोरसः ॥ सरसिरुहस्य सौभाग्यं सौंदर्यं तस्य जयो विद्यते यस्याः सा तथेति वीररसः ॥ अत्र तत्पुरुषपूर्वक इत्यंत्योर्नित्ययोगाभिप्रायेणाततश्च
सदा विकसितव्येन सदानंदवता सूचिता ॥ सरवीपुष्पेरेति हास्यरसः ॥ मयीति स्तोता श्रीशंकरस्तस्मिन् सकरुणोति केरुणोरसः ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ रामद्वैतसौवन्दे ॥

सों.
१७

अथ भवान्याः सूर्यचंद्ररूपेनेत्रे स्मरशरत्वेनोत्प्रेक्ष्यमाणो वर्णयति गत इति । हे गोत्राधरपतिकुलोत्तंसकलिकेतवे मेनेत्रे आकर्ण्य छिद्यस्मरशरविलास
माकर्ण्य माहृष्टौ स्मरशरौ तयोर्विलासं शोभां कलयतो धारयतः । ३ तंसः कर्णभूषां तदुपाकलिका । स्मरशरसादृश्यार्थं नेत्रे विशिनष्टि । कर्णभूषां कर्णसिमा
पंगते प्राप्ते । गरुडे यथा तथा पद्माणि लोमानि दधती धारयती । यथा गरुडो यथा तथेति । पुरुषेण सुवर्णरत्नलोहमयं नगराकारं दैत्यविमानमुच्यते तथा
दैत्या अपि ततश्च पुरां भेत्तु भेदिकस्य श्रीमहादेवस्य प्रथमरसविज्ञावरापरे । विषयोदासीनपूर्विका मनसः स्वात्मपरता प्रथमस्तन्निरसनपरे । पुरा मित्यत्र कर्तृ
कर्मणोः कृतीति कर्मणि षष्ठी । भेत्तुरित्यत्र कर्तरि । भिनतीति भेत्ता तस्य भेत्तुः । पद्मसूत्रादिसूत्रांशे किंजल्के नेत्रलोमतीति मेदिनीकरः ॥ ५१ ॥ पुनरपि प्रकारा
तरेण नेत्रत्रयस्तौति विभक्तेति । हेतुं शानदयिते । इष्टे ब्रह्मणामारभ्य पिपीलिकं पयंत जीवजा तं इतीशानो महादेवस्तस्य दयिता तस्याः सर्वो धर्मस्तथा । यदा ई

गते कर्णभ्यां गिरुड इव पद्माणि दधती पुरां मेतुश्चित्तप्रशमरसविज्ञावगापरे ॥ इमे नेत्रे गोत्राधरपतिकुलो
तंस कलिकेतवा कर्णकृष्णस्मरशरविलासं कलयतः ॥ ५२ ॥ विभक्तत्रैवर्ण्यमतिकरितलीलांजनतया विभाति
त्वेन्नेत्रत्रितयमिदमीशानदयिते ॥ पुनः त्रुष्टुं देवान्द्रुहिणहरिरुद्रानुपरतानजः सत्त्वं विभ्रतमद्रवगुणात्रयमिदं ॥ ५३ ॥

शानोदयितोयस्यास्तत्सं बोधनस्तथेतिवदुःखीहिः। त्वन्नेत्रत्रयं बुद्धौ संनिधाप्याहेदमिति। गुणानां त्रयं विभ्रदिव। गुणैः सादृश्यं वक्तुं नेत्रत्रयं विशिष्टं विभक्तं
ति। च घातां वर्णानां समाहारस्त्रिवर्णं त्रिवर्णमेव त्रैवर्ण्यं स्वार्थेऽप्यत्र। विभक्तं त्रैवर्ण्यं यस्मिंस्तत्। वर्णशब्देन रूपवाची। ननु सूर्याग्निनेत्रे लोहिते चंद्रनेत्रं तु शुक्लमेवेति
कुतो नीलं रूपमत आह व्यतिकरः संपर्कः संजातो यस्मिंस्तद्व्यतिकरितं नीलपादं तं मंडलं नीलांजने व्यतिकरितं नीलांजने यस्मिंस्तत्रातस्य भावस्तत्रातथा व्यतिकरितं नी
लांजने तथेति पावे नीलं च तदंजने वेति समासः। नवनीलपदं वै यथं व्यावर्त्य भावादिति वाच्यं। अंज्यते नेत्रे त्यंजने इति। व्युत्पत्त्या नीलस्यापि प्रतीतेः गुणत्रयमेवाहर राम
उदति। सारव्यशास्त्रप्रसिद्धा बुद्धौ संनिधाप्याह द्वितीयमिदमिति। किमर्थं गुणत्रयविभरणमित्यपेक्षायामाह। पूर्वमेकवारं सृष्ट्वा दुहिणादयो देवास्तेषां परत व्यापा १७
रास्तान् दृष्ट्वा पुनरन्यान् सृष्टुमित्यर्थः। विभ्रतमइति पावे गुणप्रदर्शनार्थ इति शब्दः। दुहिणा हरिरुद्रावित्यत्र द्वे देवीति हरिश्चैकप्रयोक्तृमेदुहिणापदत्रावत्र
योगोऽभ्यहितं पूर्वमित्यभ्यहितार्थताभिप्रायेण च लोदितौ शुक्लादियशोगुणकथा सुवैस्तौ नानास्त्रियां भेदरूपा हरविशेषण इति मेदिनीकारः॥ ॥५३॥

सौ.टी.
१८

लयलक्ष्मीर्दिवाकपादं दत्वा पलायते रात्रौ चागत्य प्रविशतीति ॥ ५५ ॥ पुनरपि नेत्राण्युत्प्रेक्षमा लोवर्णयति निमेषोन्मेषाभ्यामिति ॥ उन्मेषोऽक्षिपद्म
विभागज्जलिकाक्रिया तृतीयाहेतौ ॥ उगतीत्रैलोक्यं ॥ चतुर्मुखरूपधारी श्रीविष्णुर्यदा निद्रांति तदा त्रैलोक्यं नश्यति ॥ यदा च जागर्तितदा तव जगदुदेतीति सं
तः श्रीमासादय-प्रादुर्भूत्यर्थः ॥ भवानी च विष्णुरिति पूर्वमवदिशेति नाधुना वैराग्यमः ॥ शंकेतर्क्यामि ॥ परिहृतो निमेषो याभिस्ताः ॥ स्पष्टमन्यत्र ॥ ५६ ॥
अतः परं कृपादृष्टिप्रार्थयमानो भवानी लीति दृश्येति ॥ हे शिवे कल्याणारूपे कृपया दृशा कुपोपलक्षितया दृष्ट्यावलोकनेन दवीपांसमपि मां स्तपय विषयं क
वित्यर्थः ॥ दृष्टं विशिनष्टि ॥ राघीयस्या अतिशयेन दीर्घा राघीयसीतया सार्वदिक्तेत्यर्थः ॥ दवीयस्त्वमपि देशव्यवधानापेक्षं वा कालव्यवधानापेक्षं वा ज्ञानव्यवधा

निमेषोन्मेषाभ्यां प्रलयमुदयं याति उगती तवेत्याहुः संतो धरणिं राजन्यतनये ॥ त्वदुन्मेषाज्जातं उगदिदमशेषं प्र
लपतः परित्रातुं शंके परिहृत निमेषास्तव दृशः ॥ ५६ ॥ दृशा राघीयस्यादरदलितनीलोत्पलरुचा दवीपांसंदीनं स्तपय क
पया खंममशिवे ॥ अनेनाऽहंधन्यो भवति न च हानिरियतावने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हि मकरः ॥ ५७ ॥

नापेक्षं वा ॥ अत्र ज्ञानव्यवधानापेक्षं दवीयस्त्वतथा च दवीपांसमतयेन दूरं तदनुसंधानरहित इत्यर्थः ॥ अतएव च दीनं दुःखितं ननु मल्लपादशायान्तवर्कि
स्यादत आह अनेन कृपावलोकनेन अहंधन्यः कृतार्थः स्यामिति शेषः ॥ नन्वन्यस्मिन् कृपादृष्टिं कुर्वति क्षतिरपि संभाविता स्यादत आह न च ॥ इयता कृपावलोक
नमात्रेण कृपावलोकनकर्तृर्हि प्रयत्नानंतरं क्षतिः संभाविता तव तु कृपादृष्ट्या तमात्रेणैव पुरुषार्थसिद्धिर्न तदर्थं प्रयत्नापेक्षेति हानि संभावनापि नास्तीति भावः ॥ राम
एतनुतव स्वाभाविकं न लोपाधिकमित्यत्र दृष्टं तमाह वन इति रुमः सतिला मशून्यः करणानि पातो यस्य सः ॥ वने अमृतकारमेकेनौषधी जीवने क्षतिर्न हर्म्ये धनि १८
(नांगेहेलाभो नास्तीत्यर्थः ॥ ५७ ॥

अथकर्णद्वयायभागद्वयंकामधनरूपकेणवर्णयत्यलमिति। नगच्छंतीत्यगाःपर्वतास्तेषांराजन्योमूर्धाभिषिक्तोहिमवांस्तस्यकन्ये। तेतवपाली
युगलंपाल्योःकल्पयिभागयोर्द्वयंकेषांद्रष्टृणांकुसुमशरकोदंडकुतुकंकामधनुश्चमत्कारंनाधत्तेनकरोति। पालीयुगलंविशिनश्चितवपालीयुगले।
अवगांयंयाद्ववशवगापथस्तमुह्यंघातिकम्पविलसदशोभमानाः॥अपांगव्यासंगःकटाक्षसंसर्गःशरसंधानधिषणांशरसंधानविषयांबुद्धिरितिदृष्टा
ति। दृष्टम्यइतिशेषः॥तिरश्चीनोवक्रोवक्रगामित्वेन। पालिःकर्णतलायेऽश्रौपंतावंधुप्रदेशयोरितिमेदिनीकरः॥॥५८॥॥अथमुखमुल्लेखमाणोवर्ण

अरालंतेपालीयुगलमगराजन्यतनयेनकेषामाधत्तेकुसुमशरकोदंडकुतुकं॥तिरश्चीनोयत्रश्रवणपथमुह्यंघ
विलसदपांगव्यासंगोदिशतिशरसंधानधिषणां॥५८॥स्फुरजंडाभोगप्रतिफलितताटकयुगलंचतुश्चक्रेमन्येतवमुख
मिदंमान्मथं॥यमारुह्यदुह्यत्यवरिरथमर्केन्दुचरणमहावीरोमारःप्रमथपतयेस्वजितवते॥॥५९॥रामानमः॥

नथ

यतिस्फुरदिति। हेजननितवेदंमुखंतंमान्मथरथंमन्मथस्यायंमान्मथस्तंमन्येतर्कयामिरथंविशिनश्चितवत्वारिचकाणायस्मिंस्तं। चतुश्चक्रेमपादनायमुखंवि
शिनश्चितगंडयोराभोगौस्फुरंतौचतौगंडाभोगौचतत्रप्रतिफलितताटकयुगलेयत्रतं। तंकमित्यपेक्षायामाह। यमारुह्यमहावीरोमारःप्रमथपतयेदुह्यतिकुधदुहे
र्ष्याऽसूयार्थानांयंप्रतिकोपइतिचतुर्थी॥अर्केन्दुचरणंयस्मिंस्तमवनिर्हृपंरथमारुह्यअशत्रुंविपुर्नितवतइतिप्रमथपतिविशेषणं॥जिगायतिजिगवांस्तस्मै
जिक्रियापेक्षयास्वमितिकर्मणिद्वितीया। मारस्यमहावीरत्वात्सर्वनियंतृश्रीमहादेवंप्रतिस्पर्द्धित्वेन॥॥५९॥॥रामायनमः॥॥॥रामायनमः॥॥

वा

स्व२

सौ.टी. १८ अथ कुंडलगणामुखेहमाणोभवानीसौतिसरस्वत्याइति।हेशर्वाणि-अविरतसरस्वत्यादेव्याःसूक्तिःशोभनावाणीःश्रवणचुलुकाभ्यांपिवंत्याःसादरंश्रावंत्याः
तेतवकुंडलगणाःकर्णभूषणसमुदायाःप्रतिवचनप्रत्युत्तरं-आवष्टवकथयतीव।यद्यपिकुंडलेदेसवतकोष्ठगणतो न संभवति तथापि तदवयवानां श्राव्यमानानां
वहुत्याभिप्रायेण गणशब्दप्रयोगः।अमृतलहरीःकौशलं कुशलतांहरंतीति तथाताः।अमृतवत्सुखंनिकाइत्यर्थः।सरस्वत्याइतिपञ्चीसंबंधे।संबंधश्चमयोक्तप्रयोऽय
भावःसूक्तिसरस्वत्योः।अवणचुलुकेइवश्रवणचुलुकेतेताभ्यां।उपमितं-आद्यादिभिःसामान्याप्रयोगइतिसमासः।चमकार-आश्चर्यवृद्धिस्तोनयास्लाघास्तुलितयावलित
तमीषर्कपितंशिरोयस्यास्तस्याइतिशर्वाणीविशेषणं।कुंडलंकर्णभूषायांपाशेपिवलयेपिवेतिमेदिनीकरः।कर्णशब्दग्रहोऽत्रश्रुतिःस्त्रीश्रवणंश्रवइतिकोपंतरे॥६०

सरस्वत्याःसूक्तीरमृतलहरीकौशलहरीःपिवंत्याःशर्वाणिश्रवणचुलुकाभ्यामविरतं॥चमकारश्लाघावलितशिर॥
सःकुंडलगणोरुणात्कारैस्तारैःप्रतिवचनमावष्टवते॥६०॥असौनासावंशस्तुहिनगिरिवंशध्वजपटिवदीयोने॥
दीयःफलतुफलमस्माकमुचितं॥वहन्तेतर्मुक्ताःशिशिरतरनिश्वासघटिताःसमृद्धायस्तारांवहिरपिचमुक्तामणिधरः॥६१॥

नासिकोवर्णयंस्ततःफलंप्रार्थयतेसावित्रितुहिनानिहिमानितत्पुत्रो गिरिस्तुहिनगिरिस्तस्यवंशःसंततितलस्मिन्ध्वजपटीपताकेवशोभमानोभवानीति
तं बोधनं तथा।असौनासावंशःफलंफलतुजनं कृतित्यन्वयः॥नासावंशइवेतिनासावंशःउच्चत्वसाम्पात्।नेदीयोतिकठवती॥आत्मानं वहुमन्यमानत्वात्।अ
स्माकंपरिव्राजकांनामुचितंयोग्यंफलमज्ञाननिबंधनसंसारतापनिवृत्तिलाभमित्यर्थःतच्चष्टवदःशब्दोऽपिषष्टमपेक्षतइति-अदःशब्दवाच्यनासावंशमुक्ते
हमाणोविशिनश्चिद्योन्तर्मध्येमुक्ताःशिशिरतरनिश्वासैर्घटितावहन्विभ्रत।तासामुक्तानांसमृद्ध्या-आधिक्येनवहिरपिमुक्तामणिधरइत्युत्प्रेक्षा।फलंजातीफले
पुष्पेहेतुत्वेमुष्टिलाभयोरितिमेदिनीकरः॥॥६१॥॥

राम
१८

अथक्रमप्राप्तमधरवर्गानमाह। प्रकृत्येति। शोभनादंताद्यस्याः सा सुदती तत्संबोधनं हे सुदति। तव दंतच्छदरुचेर्वरा की तुच्छा विद्रुमलता सा
दृश्येकं यंकलयतु प्राप्नोतु। वरा कीत्यत्र परोक्ष इति पाठे। अपरोक्षे तु त्वदंतच्छदरुचि प्रतिहत रुचेर्विद्रुमलतायाः सा दृश्यता भोऽसंभावित स वा
तः परोक्षे पीत्यर्थः। सा दृश्या कलने हे तुं वक्तुं दंतच्छदरुचिं विशिनष्टि प्रकृत्या स्वभावतः स वरा कायाः विद्रुमलतायास्त्वादिं वप्रतिफलनलाभादरु
णितंतुलामध्यारोदुं प्राप्नुं कथमिव नलज्जेतनेति द्वौ नज्जेतमकृतमर्थं गमयत इति न्यायेन लज्जेतेत्यर्थः। कलया षोडशं शेन। तत्र हे तुं वदन् विवं विशि

प्रकृत्यारकायास्तव सुदति दंतच्छदरुचेर्वरा की सा दृश्येकं कलयतु कथं विद्रुमलता। तं विंवदं च प्रतिफ ॥
लनलीलादरुणितंतुलामध्यारोदुं कथमिव नलज्जेति कलया ॥ ६३ ॥ स्मितज्योत्स्ना जालंतव वदनचंद्रस्य पिवतां ॥
चकोराणामासीदतिरसतया चं चुडुडिमा ॥ अतस्ते शीतां शोरमृतलहरीमम्लरुचयः पिवंतस्वर्द्धं निशिनशिभृशं कां ॥

[विकधिया ॥ ६३ ॥

नष्टित्वदिवं त्वन्मूर्तिस्तत्रातिफलनलाभात्तत्संक्रामणालाभादरुणितं। नतस्य स्वाभाविकोरुणामेति भावः। कथमपि विलज्जेतेति पाठे शिश्नालनेन
व्याख्येयं ॥ ६३ ॥ अतः परं भवान्पादेषु द्वाभ्यामुत्प्रेक्षया वर्णयति स्मितेति। अतिशयितोरसो यस्मिन्स वदनचंद्रः स्मितज्योत्स्ना जालं वा विशेष्यं चं चु
डुडिमानु ताडुडत्वं अतश्चं चुडुडिन्मोहेतोरम्लरुचिरेषां तथा कांचिकं सौवीरं तद्विया। अमृतलहरी किरणपरंपरां पिवंतीत्युत्प्रेक्षतो स्पष्टमन्यत् ॥ ६३ ॥

सौ. टी.
२०

जिह्वा मुत्प्रेक्षमाणा वर्णयति। अविश्रांतमिति। अविश्रांतमिति क्रिया विशेषणं निरंतरमित्यर्थः। गुणगणकथायाः आश्रयेन मभ्यास एव परं के
वलं यस्या इत्यारक्ततायां हेतु रक्तः। उवा पुष्पशिवांगाराख्यं तस्येव छायाकांतिर्यस्याः सा। उवेत्यत्र केचिज्जपेति पठंति। तन्मंदं। केषांतप्रकरणे उ
वाशस्य पाठात्। न त्वेकांतरमाह यदिति। यस्यास्तवाये आसीनाया उपविष्टायाः सरस्वत्या मूर्तिर्देहो माणिक्यवपुषामाणिक्यरूपेणापीरणमतीत्युल्ले
खायाः परिणामे हेतुवदनमूर्तिविशिनष्टिस्फटिकरूपाया दृष्टदृष्टायाश्चैवः कांतिस्तन्मयी तत्प्रचुरेत्यर्थः यद्यच्छोऽत्र जिह्वा विशेषणं। पदं द
योपितच्छेदध्माहारैरान्वयः॥६४॥ ॥ श्रीभवान्मावदनतां वूलानि दुर्लभा नि देवदेवानां मयीतिकथयन् भवानीस्तौतिरणेजित्वेति। शशिशकलसदृशा

अविश्रांतं प्रत्युर्गुणगणकथाश्रयेन पराजवापुष्पछायांतवज्जनिजिह्वाविजयते॥ यदयासीनायाः स्फटि
कदृष्टदृष्टविमयी सरस्वत्या मूर्तिः परिणामति माणिक्यवपुषा॥६५॥ रणेजित्वा दैत्या न्यरिहतशिरस्त्रैः कव
विभिर्निवृत्तैश्चंडांशुत्रिपुरहरनिर्मल्यवपुषैः॥ विरिंचीशोपेन्द्रैः शशिशकलकर्पूरधवलविलुप्यंते मातस्त
॥ ववदनतां वूलशकलाः॥ ॥६५॥

नियानिकर्पूराणि तैर्धवलवदनतां वूलशकला विलुप्यंते प्रसन्नयादत्ता वदनतां वूलखंडा महाप्रसाद इति बुद्ध्या भक्त्येत इत्यर्थः। प्रसादेन वदन
तां वूलदाने हेतुमाहारणेजित्वेति। परिहृतशिरस्त्रं शिरस्त्राण्येस्तेतथातेः। एतेन भगवत्या निर्मल्यमतिप्रवित्रमनावतशिरसा भोक्तव्यमिति दर्शितं भवति। राम
निवृत्तैः प्रत्यागतैः। निजंशुत्रिपुरहरनिर्मल्यविमुखैरित्यनेन भगवत्या सकांतभक्तत्वं विरिंचीशोपेन्द्राणां दर्शितं। त्रिपुरहरस्य सर्वेश्वरत्वात् सर्वोपास्यत्वान्नि २०
र्मल्यंतद्वत्वेन प्राप्तं विमुखपदेन वार्यते। चंडांशोश्च महादेवाभिवादाभिप्रायेणेति द्रष्टव्यं। भित्तंशकलखंडौवापुंसीत्यमरः॥ ॥६५॥ ॥ राम॥ ॥

प्रवास्यावाणीवीणां वस्तौति। विपंच्येति। विपंच्यावीणायापशुपतेरवदातं निर्मलं चरितं गायंती वाणी सरस्वती निभृतं निश्चलं यथा स्यात्तथा। चोलेनोप-
रिततवस्त्रेण वीणां निचुलयति गोपयति। लज्जयेति शेषः। अत्र हेतुं वदन् वीणां विशिनाष्टि त्वदीयैर्माधुर्यैस्त्वदीयवाणी गतमाधुर्यैरपलपितो निद्रुतस्तं-
त्रीणां वीणा गुणतो कलोरवो यस्यास्ता। कदेत्यपेक्षायामाह। त्वया साधु वचने वक्तुमारब्धे सति। वसत्कारे वशाञ्जलितमीषत्वं चितं शिरौ यस्यास्तयेति भवानीवि-
शेष्यते। संव्यानमुत्तरीयं च चोलः कुर्वाणकोस्त्रियामित्यमरः ॥६६॥ ॥ अथ क्रमं प्राप्तिं विवुर्कं वर्णयति क राये गोति। हे गिरि सुते तव विवुर्कं कथं कारं कथं हत्वा केन

विपंच्या गायंती चरितमवदातं पशुपतेस्त्वया रब्धे वक्तुं चलितशिरसा साधु वचने ॥ त्वदीयैर्माधुर्यैरपलपितं त्रीकलरवानि
आं वीणां वाणी निचुलयति चोलेन विधृतं ॥६६॥ करायैण स्पृष्टं तुहिन गिरिणा वसलतया गिरौ शेनोदस्तं मुद्गरधरपानाकुल-
तया ॥ करग्राह्यं शंभो मुखमुकुरवृत्तं गिरिसुते कथं कारं वूमस्तव विवुर्कमौपम्यरहितं ॥६७॥ ॥ रामायनमः ॥

प्रकारेणेत्यर्थः। वूमो वर्णयामो न कथमपीत्यर्थः। वर्णनप्रकारविरहे हेतुं वदन् विवुर्कं विशिनाष्टि उपमेवोपम्यं। स्वार्थे ध्यञ्। औपम्येतरहितमौपम्यर-
हितं। तथापि स्वरूपमात्रं वर्णनीयमित्यभिप्रायेण विशिनाष्टि। वसलतयाऽतिस्नेहेन। तुहिन गिरिणा करायैण स्पृष्टमिति गिरौ पित्ते हजनकत्वेन निरुपमं
सौंदर्यं सूच्यते। मुद्गरधरं वामधरपानाकुलतया गिरौ शेनोदस्तमुद्दिष्टं। एतेन कामविरोधितोपि महादेवस्य कामजनकत्वेन निरुपमं सौंदर्यं सूच्यते। एवं भूतं मुखमु-
खे दृते। शंभोः करेण ग्राह्यं अहीतुं योग्यं मुखं मुकुर इव मुखमुकुरस्तस्य वृत्तमिवेत्यर्थः। दर्पणे मुकुरादृशवित्यमरः ॥६७॥ ॥ रामायनमः ॥

सौ. टी.
२१

अथ श्रीभवानी श्रीवांवायति भुजेति। मुखं कमलमिव मुख कमलं तस्य यन्नालं तस्य श्रियं शोभां। कमलनालसादृश्यं वक्तुं श्रीवांविशिनष्टिकं कवती
रोमांचितवतीमित्यमिति तदमुभयत्र संबध्यते यस्मादधो हारो लतिके वहारलतिका। मृणाली लालित्यं मृणालशोभां वहति विभर्ति मृणाली सादृश्यार्थं हार
रलतिकां विशिनष्टि। काला गुरुः हस्ता गुरुर्वहलज्जं वालइव स तथा तेन मलिना। स्पष्टमन्यत्। जं वालः शैवले पंक इति मेदिनी करः॥ ॥ ६८॥ ॥ गले लेखा त्रय
मुखे हस्ताणे वर्णयति गले इति। हे गतिगमक गीतैक निपुणो स्वारे वा विवाद आनन्द प्रगुण गुण संख्या प्रतिभुव इति विराजत इत्यन्वयः॥ अत्र ब्राह्मणोयं
हं प्रिय इत्यत्रैव वक्ष्ये इष्टव्यः॥ गतिस्ते तस्वरूपज्ञानं तस्य गमकं प्रापकं संगीतशास्त्रं तत्र यानि गीतानि तैर्गुणैका मुख्या वा सो निपुणा वा गतिगमकगी

भुजं श्लेषान्नित्यं पुरविजयिनः कंठकवती तव श्रीवाधते मुख कमलनालश्रियमियं॥ स्वतः श्वेता काला गुरु वहलज्जं
वालमलिना मृणाली लालित्यं वहति यदधो हारलतिका॥ ६८॥ गले लेखा त्रिगतिगमक गीतैक निपुणो विवाद आ
नन्द प्रगुण गुण संख्या प्रतिभुवः॥ विराजंते नाना विधमधुरवागाकरभुवां त्रयाणां यामाणां स्थिति नियमं सीमान इवते॥

॥ ६८ ॥

तैक निपुणा तत्संबोधनं तथा। यद्वा गतीनां तत्तत्कलाभ्युपायानां गमकानि बोधकानि चतुर्दश विद्यास्थानानि तान्येव गीतानि पुरातन तत्संबोधनं तथा। एतत्तु स
मुन्मीलं तत्संबिदत्यत्रोक्तमेव। यस्याः स्त्रिया गले रेखा त्रयं सा प्रकृष्टा नेक गुण विशिष्टा भवति नेति वा पर इति विराहादि मुनीनां विवादे विषये व्यामर्शे संवक्षा प्रगुण गुण
संख्या प्रकृष्ट गुणानां तस्याः प्रतिभुवो लग्न कानिर्गोमध्यस्था इत्यर्थः॥ विवाह व्यानन्द त्रिगुण संख्या प्रतिभुव इति पाठो विवाहकर्मणि व्यानन्दो विशेषेण बद्ध
स्त्रिगुणो यो गुणो त्रिगुणो यन्मगलं संप्रतंत्रयाति त्वसंख्या तस्याः प्रतिभुवो निर्गोमध्यस्था इत्यर्थः॥ पुनरुत्प्रेक्षां नरमाह। त्रयाणां यामाणां तारमंद्रघोषाणां यः स्थिति नियम
स्तत्र सीमानो मर्यादा इव। नाना विधमधुरवागाकरभुवा माकरस्थानानामिति ग्रामविशेषणं। गतिगमकेत्यत्र विजकोभ्यां कर्तरीति कर्तृरिसमासनिषेधोपतत्प्रयोज

राम
२१

केहेतुश्चेतिज्ञापकात्मनासंगतिः श्रीमार्गदशयोर्ज्ञानेमात्राभ्युपाययोः ॥ नाडीवराणसरणंपंचेतिमेदिनीकरः ॥ इति ॥ ॥ अथभुजवर्णनमाहमृणालीति ॥
मृणालीमृदीनां मृणालवकोमलानांभुजालताइवभुजलतास्तासां। चतसृणामित्यत्रनतिसृचतसृइतिसूत्रेणदीर्घनिषेधः। भवानीभुजलताविषयाचतु
मुखिकर्तृकांस्तुतिरकामामुत्प्रेक्षमाणाः सरसिजभवविशिष्टाः। मदनमथनादंधकरिपोर्नखिभ्यः संवस्यन्। समंयुगपत्। नविद्यतेभयंयस्मात्तदभयमेवेन्न
तद्यक्षस्तार्पणतद्धियेतिहेतौतृतीयानखेभ्योमदनमथनादंधकरिपोरित्यत्रपंचभ्योभारार्थानांभयहेतुरित्यनेन। मदनमथनादंधकरिपोरितिपदद्वयोपादानेनरुभय

मृणालीमृदीनांतवभुजलतानांचतसृणांचतुर्भिःसौदर्य्यसरसिजभवस्तौतिवदनैः॥ नखेभ्यःसंवस्यन्मदनमथ
नादंधकरिपोश्चतुर्णांशीर्षाणांसममभयहस्तार्पणतद्धिया॥ ७०॥ नखानामुद्योतैर्नवनलिनरागंविहसतांकराणांते
कांतिकथयकथयामःकथममूं॥ कदाविहासाम्यंभजतिकलयाहवकमलंयदिक्कीडस्वस्त्रीवरणातदलाहाऽरुणादलं॥ ७१॥

हेतुत्वसंभावितमेवास्ति। पूर्वमेकेननखेनएकस्य शीर्षस्यद्वेदात्॥ ७०॥ ॥ अथकरवर्णनमाह। नखानामिति। हेभवानितेतवकराणांअमूंकांतिकथं
केनप्रकारेणकथयामोवर्णयामः। साम्याभावादितिविशेषः। कथयतिलोकोक्तिमन्सृत्याह। अमूमित्यत्रअमीइतिपाठेअमीवयमितियोऽयं। नखानामुद्योतैर्दी
प्तिभिर्नवनलिनरागंनवरक्तोत्पलशोभांविहसतामिति। साम्यमंगीकृत्याहकदाविदिति। श्रीभवानीवरणाकमलध्यानजन्यपरमानंदद्योतकोहंतैतिशब्दः।
कलयाषोडशंशेन। क्रीडंतीचासौलक्ष्मीस्तस्यालाहायाऽरुणातिदलानियस्यतत्। स्पष्टमन्यत्॥ ॥ ७१॥ ॥ ॥ रामनामसत्यं॥ ॥

सौ. टी.

२२

अथ श्रीमवान्नीकुचकशौलेस्तौति। सममिति। सममित्यवयवं प्रस्तुतं हरत्यघो मुखं यस्य तं। स्पष्टमन्यत्पूर्वदिशि इदमोक्तं स्तनयुगं विशिखमुत्प्रेक्षमाणा आ
हयस्तनयुगं आलोक्य हेरं वोगागेशः स्वकुंभौ मूर्धं शोभति। तिशिघ्रं हस्तेन श्रुंदादे देन परिमृशति स्पृशति। स्वकुंभं स्पर्शते हेतुं वदन् हेरं वं विशिनष्टि।
मातुस्तनयुगलेत्यंतसादृश्यात् स्वकुंभं भ्रमभ्रम आशंका कुलितहृदयं यस्य सः। अतएवात्यंतमूढं अवहारेणानिकटवर्तिनां हासजनकः। कुंभं शयंत भो ३
रेहस्ति मूर्धं शिराहसांतरे। कामुके वारनार्यात्सघटे क्लीवं तु गुग्मुलाविति मेदिनी करः ॥१३॥ ॥ पुनरपि स्तनकलशावुत्प्रेक्षमाणा वर्णयति अमृशति।
हेनगपतिपताके न गपतिर्हमवांस्तस्य पताकावच्छोभमानेत्यर्थः। अमृतरसमाणा कया नीवामृतरसमाणा कयानितैः पूणैर्वितौ कलशौ चेति मध्यमपदलो

समंदे विस्कंददिपवदनपीतस्तनयुगं तवेदं नः खेदं हरतु सततं प्रस्तुतं मुखं ॥ यदा लोकाशं काकुलितहृ ॥
दयो हासजठकः स्वकुंभौ हेरं वः परिमृशति हस्तेन मृशति ॥१३॥ अमृते वक्षो जावमृतरसमाणा क्य कलशौ न सं ॥
देहस्यं हो न गपतिपताके मनसितः ॥ पिवंतौ यस्मादविदितवधू संगमरसौ कुमारवध्यापधिरदवदनकौ च वेद नो ॥
॥१३॥

पीसमासः। अत्र भवइति क्रियापदमध्याहार्यं। अत्र कलशावित्यत्र कुतुपाविति पाठे। कुतुपे चर्ममये स्नेहपात्रे वक्षोऽयोरमृतरसमाणा क्य कलशवसन्दे
हं निराचक्षे नोस्माकं मनसि संदेहस्यं हो न अत्योपि संदेहो नेत्यर्थः। स्यादिकिंचिच्चलनइति धातुः। संदेहाभावने वाथपित्यादृढयति। तो वक्षोऽजौ। यदा तौ प्रसिद्धौ राम
धिरदवदनकौ वक्षनौ। अस्मिन्पक्षे प्रसिद्धवाचित्वाद्यस्येति तच्छापेक्षाना। अद्यापि कुमारौ पंचवार्षिकौ। अविदितवधू संगमरसाविति विशेषणो नापि स २२
हा कुमारत्वमुच्यते। सदा कुमारत्वान्यथानुपपत्तिरेवामृतरसमाणा क्य कलशत्वं वक्षोऽयोरगमयतीत्यर्थः। कुतूः कृतैः स्नेहपात्रं सैवाल्या कुतुपः पुमानि
(त्यमरः ॥१३॥)

स्तनयुगले लुवन्ती शोभमानां हारलतिकांस्तोति वहतीति हे अवेते तव कुचभोगो हारलतिकां वहतीत्यन्वयः ॥ हारलतिका मुत्प्रेक्षमाणा विशिष्ट
 शिपुरविजयिनः प्रतापव्यामिश्रां कीर्तिमिव ॥ अत्र देहली दीपमायेन पुरविजयि शङ्खनुभयत्र संव्यते ॥ विंवाकारावधरौ तयोरुचिभिः कांतिभिरंत
 मधेशवलैरुपैचित्रं अतः यस्यां सा शवलिता तामिति हारलतिका विशेषणं स्तं वेरमवदनो गणेशस्तस्य कुंभयो रिव प्रतिष्ठातिः प्रतिमा मूर्तिर्यस्य स
 इति कुचाभोगो विशेषणं ॥ समारब्धो निर्मिता ॥ ७४ ॥ अथ पूर्वोक्तं न कुचकलशवर्णनपूर्वकं मध्यवर्तिनाह ॥ कुचाविति हे देवितव कुचौ कनककलशा

वहंत्येव स्तं वेरमवदनकुंभप्रतिष्ठातिः समारब्धो मुक्तामणिमिरमलां हारलतिकां ॥ कुचाभोगो विंवाधररुचि
 भिरंतः शवलितो प्रतापव्यामिश्रां पुरविजयिनः कीर्तिमिव ते ॥ ७४ ॥ कुचौ सद्यः स्थिततटघटितकूर्पासभिदुरौ कषंतौ
 होर्मूलंकनककलशाभौ कलयतः ॥ तव चातुर्भंगदलमिति विलग्नं तनुमुवाविधानं चंदे विविचलितं वलीवस्त्रि
 भिरिव ॥ ७५ ॥

भौ कलयतः कलिंगुह्यतां ॥ कलिशब्दो न गृह्णातीत्यर्थेण च ॥ सद्यः परिधानसमय एव स्थिततटघटितकूर्पासु शीलस्तद्भिदुरौ
 तद्भेदमशीलौ ॥ होर्मूलंकनकषंतौ भारातिशयेन हि संतौ ॥ एवं कुचौ निर्वर्ण्य मध्यमुत्प्रेक्षमाणा आहोत्राद्येति हे देवि इति पूर्वोक्तप्रकारेण कुचैश्च शङ्खयेतयो
 भंगस्तस्मात्चातुरक्षितुं तनुमुवाकामेन तव विलग्नं मध्यं विविलितवलीवस्त्रिभिस्त्रिधानं चंदं वक्ष्ये ॥ अलमतिशयेन ॥ लवलीलोके लव इति प्रसिद्धा
 लता ॥ इव शङ्खे त्रिभिर्भक्तैः ॥ विलग्नं तु स्त्रियामध्ये विषुस्यात् लग्नमात्रक इति मेदिनी करणी ॥ ७५ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ७५ ॥

सौ. टी.
२३

अथस्तन्यवर्णनमाह। तवेति। हे धरणि धरकन्येतवस्तन्यस्तने भवंस्तन्यदुग्धं। सरस्वतीवाग्देवी तस्या अयं सारस्वतः पयः पारावारः क्षीरसमुद्र इव
परिवहतीति हृदयतो हृदये नमनसामन्ये तर्क्यामीत्यर्थः। भवानीस्तन्यस्य सारस्वतपयः पारावारत्वं फलवलकल्पमित्याहृदयेति। यद्यस्माद्वितीतस्तन्यं
द्रविडदेशे शिशुर्द्रविडशिशुरित्यात्मानमाह। आस्वाद्यपीत्वा प्रौढानां महतां कवीनां मध्ये। आत्मानं कविमाचष्टे कवयतिकवयतीति कवतापिकविरजतिपातः। अ
र्भकोऽत्र बहिः॥७६॥ ॥ अथ रोमावलिमुत्प्रेक्षमाणो वर्णयति हरकोधेति। अवलीढेन स्वादितेन व्याप्तेनेत्यर्थः। नाभीसर इव नाभीसरस्तस्मिन्कृतं पः कृतपातः। अत्र व
भूवेति क्रियापदमध्याहार्यं। तस्मान्नाभीसरसः। धूमोलतिके वधू मलतिकातां धूमलतिकां न इति जानीते स वं जानीते। इति इति किं रोमावलिरिति। अत्रेत्यर्थप्रदर्शनमा

॥ तवस्तन्यं मन्ये धरणि धरकन्ये हृदयतः पयः पारावारः परिवहति सारस्वत इव॥ दयावत्याद तं द्रविडशिशुरास्वाद्य
॥ तव यत्कवीनां प्रौढानां मज्जनिकमनीयः कवयिता॥७६॥ हरकोधज्वालावलिभिरवलीढेन वपुषा गभीरे ते नाभीसर
॥ सितवरुणो मनसिजः॥ समुत्तस्थो तस्मादचलत नये धूमलतिकाज नस्तो जानीते न नितवरोमावलिरिति॥७७॥ य
॥ देतकालिंदीतनुतरतरंगोक्तेशिवे कृशे मध्ये किंचिज्जन नितवत प्रातिमुधियां॥ विमर्शदयो न्यंकुचकलयोरंतरगतं
॥ तनूभूतं योमप्रविशदिवनाभीकुहरिणी॥७८॥

चक्रियते तेन जानीत इति क्रियापदसंबंधमावाधितो यानाभीसरसि पतनं धूमलतिकोत्थानं वेति धयमप्युत्प्रेक्षते। स्पष्टमन्यत्र॥७७॥ ॥ पुनरपि रोमाव राम
लिमुत्प्रेक्षमाणो वर्णयति यदिति। हे जननि हे शिवे तव कृशे मध्ये यदेत किंचिदल्पं रोमावलि शृङ्गायं भातित मुधियां सुबुद्धीनां उपमानोपमेयभावव्यवहारा २३
रचतुराणामित्यर्थः। योमेव भातीत्यन्वयः। कालिंदीयतस्तनुतरोतरद्रस्वतरस्येवाऽकृतिर्यस्यां भणति क्रियायां तत्रथा। रोमावली स्वरूपविशेषां वा। यो
मविशिष्यन्मुत्प्रेक्षमाण आह। अंतरगतं कुचकलशमध्यगतं। कुचकलशयोरन्योन्यं विमर्शसंश्लेषाद्वे तोस्तनूभूतं कृशीभूतं। अतएव कुहरिणी प्रश
स्तकुहरां नाभीप्रविशदिवेति त्रयमपि योमविशेषाणामिति। तनुः कायेत्येव च स्त्री स्याद्विषये विरले कृश इति मेदिनीकरः॥७८॥ ॥

अथ बहुधा प्रेक्षमाणो नामो वर्णयति स्थिर इति । हे गिरिजे तव नामा इति एवं प्रकारेण विज्ञयते सर्वे किं ध्यायते तद्व्यन्वयः । सर्वे किं प्रकाशने वा
हा परमपावनत्वात् परमाल्हादकत्वाच्च सर्वस्येति स्थिरं गंगावर्त इति शेषः । गंगावर्तः कादाचित्क इत्यतोपमा । स्तनौ मुकुला विवस्तनमुकुलौ स्तनमुकुल
विशिनष्टाश्चासौ रोमावलिलतावेति तथा तस्याङ्गलावालं कुलसेकायं आलवालमिवेत्यर्थः । कुसुमशरस्य तेजः प्रतापोद्भूतभृगिवेति तथा तस्य कुण्डं स्था
नमिवारतेः कामभार्यायाः किमप्यतिर्वचनीयं लीलागारं कौतुकागारमिव । अन्ये हि सिद्धाः सिद्धिगकरं साधयंतितथा गिरिशनयनानां सिद्धिः पुरुषार्थसाधना
स्य विलग्नं गकरं गकरमिवेत्यर्थः । कुण्डं मन्मथलये मानभेदे देवैर्जलाशये इति मेदिनीकरः ॥ ७६ ॥ ॥ अथ मध्यं कुशलप्रार्थना लहेन वर्णयति निसर्गंति । हे

स्थिरं गंगावर्तः स्तनमुकुलरोमावलिलताङ्गलावालं कुण्डं कुसुमशरतेजोद्भूतमुज्ज्वारते लीलागारं किमापि तव
नामीति गिरिजे विलक्षारं सिद्धे गिरिशनयनानां विज्ञयते ॥ ७६ ॥ निसर्गं द्वीपास्य स्तनतलभरेण क्लमजुषानमन्मूर्ते
नामौवल्लिपुशनकैस्तु द्यत इव ॥ विरंते मध्यस्य त्रुटिततटिनीतीरतरुणासमावस्थास्थेनो भवतु कुशलं शैलतनये ॥ ७७ ॥

शैलतनये ते तव मध्यस्य कुशलं भवत्विति कुशलप्रार्थना छलेनातिशोभा वर्णयते । मध्यस्य कुशलप्रार्थनं मकुशलसंभावनायां सत्यां भवेदतो कु
शलहेतुत्वं च दन्मध्यं बहुधा विशिनष्टि निसर्गंत्यादिना । क्लमं वेदं जुषत इति क्लमजुषतस्य । जुषीतीति सेवनयोरिति धातुः । नमंती मूर्तिः स्वरूपस्य तत्तथा त
स्य । अत्र दारावुक्तं पुंस्त्वं पुं वदेति सूत्रेण पदे पुं वद्वा ननु मभावः । यदा तव नामो नमंती वासौ मूर्तिश्च तस्या मध्यस्य कुशलं भवत्विति संवेधः । अधिकरणश्चात्र
धोदृष्ट्याः । शनकैर्मंदमंदं वलिपुत्रिवलीषु त्रुद्यत इव । त्रुद्यंतीति त्रुद्यन्तस्य त्रुद्यतः । किं चिद्ग्नः स चासौ कठिनीतीर इतरश्चितेन । समस्तकृत्यो व
स्थास्थे मायस्य तत्तथा तस्य स्थिरस्य भावः स्थेमानामौवल्लिष्वित्यत्र विषयसप्तम्यौ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ रामाय ह्यस्माय नमः ॥ वासुदेवाय नमः ॥

सो. टी.
२४

अथ नितं वं वर्णयति गुरुत्वमिति। गुरुत्वं गौरवं। विस्तारं विशालतां निजान् नितं वा त्वस्वकीयात्कटकात्। आच्छिद्य गृहीत्वा। उघनरूपेण नितं वं रूपे
एनितं वं स्थापितवान्। आङ् वासो भास्य प्राग्भागे नितं वं। प्राग्भागे उघनितं वं प्राग्भागे। स्थगयत्याश्वादयति। स्पष्टमस्यत्। एतेनात्युक्तं वचनेनाति
गुरुत्वविशालतेन नितं वं स्पष्टं चितं। उघननितं वं शब्देन पर्यायो। उघनं स्यात्स्त्रियाः श्रोतिपुरोभागे कटावपि। नितं वं स्कंधरोधसोः। स्त्रियः पञ्चात्कटाव
पि। कटके कटिमात्रके इति वसेति नीकारः॥ ४१॥ ॥ अर्धं नो रुद्धं यं जानुद्वयं च वर्णयति। करीद्राणामित्येकेन श्लोकेन। हे गिरि सुते भवती नुभाभ्यामुभ
यं निज्जित्य जानुभ्यां विविधकारि कुंभघयमपि विज्जित्य न्ययविशिष्टा विधाप्रकारो यस्य तद्विविधं तत्तत्कारि कुंभद्वये चोततथा किंतु भयमित्यपेक्षा

गुरुत्वं विस्तारं हिति धरपतिः पार्वति नितं वा हा छिद्यत्वं यिजघन रूपेण निदधे । अतस्ते विस्तीर्णं गुरुरयमशेषां वसुमती
नितं वप्रागभारः स्थगयति लघुत्वं नयति वा ॥ ४१ ॥ करीश एणं शृङ्गाः कनके कदली कांड पटली मुभाभ्यो मूरुभ्यामुभयमपि नि
ज्जित्य भवती । सुवृत्ताभ्यां पत्युः प्रणतिक विनाभ्यां गिरि सुते विज्जिज्ञे जानुभ्यां विविधकारि कुंभद्वयमपि ॥ ४२ ॥ परां जेतुं रुद्रं दिगु
लाशरगभोगिरि सुते विषं गैर्जघंते विषमविशिखो वाट मल्लता । यदये दृश्यंते दृशशरफलोपादयुगलानरवाग्रध्वं प्रानः सुर
॥ मुकुटशानौ घनिशिताः ॥ ४३ ॥

यामाहा। करीं शणोशुंडाहस्तान्। केन ककदलीनां कोङ्गानि स्तंवास्तेषां पटलीसमूहं। कौचतावुभावित्यपेक्षायामाहोरुभ्यामिति। सुशुशो
भनं यथा स्यात्तथा वृत्तेवर्तुले इति सुवृत्तेताभ्यां। पत्युर्महादेव स्पष्टाया प्रणामेन केविनाभ्यामीषत्कवोराभ्यामिति ज्ञानुविशेषणं॥ ८३॥
अथोत्प्रेक्षमाणो जंघेवर्णयति पराजेतुमिति। हे गिरि सुते तव जंघे विषमविशिखोरुद्रं पराजेतुं निषंगवकृतेति गहमहंशंक इत्यर्थः॥ स्ववाणापेक्षे राम
याधिगुणाः शरागर्भे ययोस्तौ जंघयोर्निषंगत्वेनापकमाह। यदये ययोरश्रेयादयुगलीनखायाणि स्रज्ज्ञानियेषांते दशसंख्याकाः शरफलादृश्यं २४
ते। अत्र शराय्यलोहादिवाचकः फलशब्दः सच पुल्लिङ्गः। सुरमुकुटानि शानानीव यानि तेषामोद्येन निशितास्तीक्ष्णाः॥ ८३॥ ॥ रामा॥

अथ चरणौ वर्णयति श्रुतीनामिति हेमातः श्रुतीनां मूर्धा ननु पतिषदः सेश्वरतया शिरः मूर्ध्ना तया मोपचरणौ दधति तावेतौ समापिशिरसि धेहीत्यन्वयः
 । चरणयोः परमपावनत्वमाह । पशुपतिजटा नानां जूतः समूहस्तत्र ताटिनी गंगा । ययोः पाद्यं पाथः पादप्रक्षालनार्थं जूतं । पादाद्यभ्यां यदिति तद्धितो यत्प्रत्ययः
 । प्रकृत्यर्थश्चात्र विवक्षितः । लक्ष्मीरिंदिराय यो लीलाशोभायार्थं लाक्षाद्रव्यमित्यर्थः । अरुणातरावुडामणीनां रुचिः कांतियस्याः सेतिलक्ष्मीविशेषाणां यद्वा । निरं
 तरं नमस्कृत्व तां देवानामरुणातरावुडामणिरुचिर्लाक्षाशोभाय योरित्यर्थः । अरुणाहरिवूडामणिरुचिरिति पाठः स्पष्टश्च वाच्यः । तथा हरीत्यत्र हरोति पाठो
 पित्यर्थः ॥ ४४ ॥ पुनरपि चरणौ वर्णयति । हिमानीति हेज्जनित्वत्पादौ सरोजं जयत इतीह किंचित्रं न किपीमेत्यर्थः । जयहेतुभूतान्गुणान्वक्तुं पादौ विशि

श्रुतीनां मूर्धा दधति तव यौ शेषवरतयामयाप्येतौ मातः शिरसि दयया धेहि चरणौ ॥ ययोः पाद्यं पाथः पशुपतिजटा जूतत
 टिनी ययोर्लाक्षालक्ष्मीरुणातरावुडामणिरुचिः ॥ ४४ ॥ हिमानी हंतव्यं हिमगिरितटाक्रांतिचतुरौ निशायो निद्राणां निशि
 वपरमागे च विशदौ ॥ परं लक्ष्मीपात्रं श्रियमपि मृजंतौ प्रणयिनो सरोजं त्वत्पादौ ज्जननित्वा जयतश्चित्रमिह किं ॥ ॥ ४५ ॥

षन्तमिभवं हेतुभूतान्दोषान्वक्तुं सरोजमपि विशिनष्टि हिमानीति । हिमान्याहन्तव्यं हिमानी हन्तव्यं । परमभोगे दिवसेति शिचविशदाववस्नातावित्य
 र्थः । प्रणयिनो भक्तानां श्रियमपि मृजंतौ ददतौ ॥ ४५ ॥ ॥ अथ चरणौ दधं नमस्कृत्व अकारांतरेण वर्णयति नम इति । हेज्जनितवास्मै दं वा यनमो वा किं
 मो नमनं किमिव किं सट्टं भूमीति रूपमेतव पदद्वंद्वं नममित्यर्थः । नमस्यति रूपमत्वं नमति रूपमत्वेनेति निरूपमत्वं वक्तुं पदद्वंद्वं विशिनष्टि स्फुटरुचिः परमोद्यमसि
 तया लक्ष्मिस्तद्वते । अत्र कर्मधारयपूर्वको मनुष्ययो नित्ययोगविवक्षायां । नमो वाक्यमिति पाठेन मोरूपां वाचमित्यर्थः । अस्मिन्पदयोर्दं दं वा येत्यत्र चतुर्थी । कि
 यार्थोपपादस्य च कर्मणि स्थानिन इत्यनेन तव पदयोर्द्वंद्वं प्रसादयितुं नमो रूपां वाणीं ब्रूम इत्यर्थः । तच्च ददति दं शब्दोऽपि यच्च दसाये ह इति यच्च दनपदद्वंद्वं वि

सौ.टी.
२५

शिनष्टियदितियस्याभिहननं यदभिहननं तस्मै यत्पदं कर्तुं कंताडनायेत्यर्थः। स्पृहयतीति स्पृहयतु तस्मै प्रमदवनम
नः पुरोचितवनं तस्मिन्कंकेलितरुशोकवृक्षस्तस्मै। नवात्रकं कोलिशब्देन तरुत्वप्रतीतेस्तु शब्दे विशेषणमिति विशेषणविशेष्येति प्राप्तिषे
धः। कंकेलिशब्देन फलस्यापि प्रतीतेस्तु शब्दस्य विशेषणत्वात् मम नोपपत्तेः प्रयोग्यं पदद्वंद्वं ताडनमसावसांकवृक्षः स्पृहयतीति पशुपतिः तस्यै असूयती
ति भावः। स्त्रीचरणतलताडनेन वाशोकवृक्षस्तकालमेव पुष्पितो भवतीति काव्ये प्रसिद्धमेव। वास्याहिकस्योपमयोरिति मेदिनी करः। ॥ ८६ ॥ ॥ पुनरपि किंचि

नमो वा किंब्रूमो नयनरमणीया यपदयोस्तवास्मै दंष्ट्राय स्फुटरुचिरसालककवते॥ असूयत्यत्यंतं यदभिहननाय स्पृ
हयते पशुना मीशाः प्रमदवनकंकेलितरवे॥ ८६ ॥ मृषाकृत्वा गोत्रसर्वलनमथ वैलक्ष्यनमितं ललाटे भर्तारं चरणकम
ले ताडयति ते॥ चिरादन्तः शल्यं दहनकृतमुन्मूलितवता तुलाकोटिकारौः किलिकिलितमीशानरिपुणा॥ ८७ ॥

न२

ने१

दुस्त्रेहमाणाश्चरणवर्णयति मृषेति हेडमनितं चरणकमले भर्तारं श्रीमहादेवं ललाटे ताडयति सति ईशानरिपुणा कंदर्पेण तुलाकोटिकारौर्म
जीरशब्देः किलिकिलितं शत्रुपराजयमालक्ष्योच्चैः शब्दः कृत इत्यर्थः। तुलाकोटिकारौरित्यत्र प्रकृत्यादिभ्यस्तृतीयेति तृतीयादहनकृतं दहडन्यम
नः शल्यं हृदये शल्यमिव वैरमुन्मूलितवता त्पादितवते तीशानरिपुविशेषणं। भर्तुस्त्वाडने हेतुं वदन् भर्तारं विशिनष्टि गोत्रेनाग्निस्त्वलनमन्यथो राम
चारणकृत्वाऽथ कृतं वैलक्ष्यं लज्जातेन प्रयोडककर्त्तृनमितं। चिरादव्ययं बहुकालमित्यर्थः॥ ॥ ८७ ॥ ॥ रामायनमः॥ कृष्णाय नमः॥ २५

अथपादाग्रं वर्णयति पदमिति हे देविते तव प्रपदं पादाग्रं सद्भिः कविनः कमवीरवर्परतुलं कथं नीतां नुपयमनकाले विवाहकाले पुरमिदा वा दुभ्यामा
 दायदृषदि न्यस्तमिति यद्यल्लं। एतद्वयमप्यनुचितमित्यर्थः। कविनः कमवीरवर्परतुलं कवीरकक्षपीपीवोपमां। दयमानेन दयायुक्तेन मनसेत्यल
 हितेन पुरमिदा। वपुषेति पाठे एकस्यैवार्थः। मनसोऽपि सूक्ष्मवपुः शब्दवाच्यत्वात्। प्रपदं विशिनष्टि। कोतीनां। परमसुंदरत्वात्। विपदामपदमस्थानं। नीत्रधा
 तोर्ध्वकर्मकत्वेनैकस्मिन्कर्मण्युक्तैः पद्वितीयं कर्मयुक्तमिति कविनः कमवीरवर्परतुलमित्यत्र द्वितीया। कर्परः स्यात्कपाले च शस्त्रमेव कटाहयोरिति मे
 दिनीकरः। रवर्पर इत्यपि कवित्पोषः॥॥॥ ॥ अथ पादपद्मनखान्वर्णयति। नखैरिति हे वंडि ते तव चरणौ नखौर्दिव्यानां तरूणां हसत इव। नो कस्त्रीणां

पदं ते कोतीनां प्रपदमपदं देवि विपदां कथं नीतं सद्भिः कविनः कमवीरवर्परतुलं॥ कथं वा दुभ्यामुपयमनकाले पुरमिदा
 यदा दायन्यस्तं दृषदि दयमानेन मनसा॥ ८८॥ नखैर्नो कस्त्रीणां करकमलसंकोचशशिनस्तारूणां दिव्यानां हसत इव ते वंडि
 चरणौ। फलानि स्वस्थेभ्यः किशलयकरायेण दत्तां दरिद्रेभ्यो भद्रं श्रियमनिशमद्वायददते॥ ८९॥ कदाकाले मातः कथं
 कलितालक्तकरसंपिवेयं विद्याधीतवचरणानि ण्डिनज्जलं। प्रकृत्या मूकानामपि च कविताकारणात् यदा धत्ते वाणी मुखक

स्वर्गे वर्तमानानां करकमलसंकोचेन शशिनश्चंद्रास्तैरिति नखविशेषणं। भवानी चरणानखान्दृष्ट्वानमस्कृर्वती। नो देवांगनानां करकमलानि मुकु
 लितानि भवानीति नखानां शशित्वां स्वस्थेभ्यः स्वर्गिभ्यः। दिव्यतनुभ्यो विशेषं वर्तु चरणौ विशिनष्टि। दरिद्रेभ्यो भद्रं कल्याणारूपां श्रियं लब्ध्वा अनिशं निर
 तरं। अद्वायशीघ्रं ददतौ प्रयच्छतौ। तरूणामिति मतभेदेन कर्मण्यपि षष्ठी। अथ चरणयोरत्र वर्णनं प्रतीयते तथापि करणत्वेन नखानामपि वर्णनं॥ ८९॥
 अथ भवानी चरणकमलानि ण्डिनज्जलपानं प्रार्थयमाणा चरणानि ण्डिनज्जलं स्तौतिकेति हे मातस्तव निण्डिनज्जलं कदाकाले पिवेयं कथमेत्यन्वयः।
 पुरोवर्तिनां परिकल्प्य दृष्टव्यं कथयेति। कदेत्यत्र प्रत्ययाद्यो विवक्षितः। यदाकाले संसारचक्रवर्तके महाकाले कदाकस्मिन्वर्षे कस्मिन्मासे कस्मिन्पक्षे क

मुख

सौ. शी.
२६

स्मिन्दिने कियत्यर्थः। भवानी चरणानि रोडि न जलं विशिन छि। य चरणानि रोडि न जलं प्रकृत्या मूकानां वाक्याटवरहि ताना मपि कविताकार एतया हेतुना वा
णी मुख कमलतां वृत्तरचनाता माध त्ने करोति। यद्वा वाण्यां कमलतां वृत्तरचनातां मुख कमलतां वृत्तरचनातां येन चरणानि रोडि न जलं प्रकृत्या मूकानां मुख
कमलतां वृत्तं यथा शोभयति तथा वाणी शोभयतीत्यर्थः। रचना शोभा रसतामिति। एकस्वार्थः॥ ६०॥ ॥ अथ चरणयोलीला गतिं वर्णयति। यदेति। हे मातस्ते
तव चरणयुगलं भवन कलहं सान जहतीत्यन्वयः। कलहं सानुत्तरे ह माणो विशि। विला विद्यते यत्र तत्र विले। मलीलं तोऽपि। यद्वा रे-आकाशे अले मतिश
येन चलं तोऽपि। तव पदयो न्यास कीडा प्रहे पलीला तस्याः परिचयः शिक्षाता मारधु मनसः। लुं पेद वश्य मइत्यनेन उमुनो नलोपः। चरणयुगलमुत्प्रेक्षमा

पद न्यास कीडा परिचय मि वारधु मनस चलं तस्तेरे विलं भवन कलहं सान जहति। सुविह्वेषे शिवः सुभग मणि मंजीर
रणि त छलादा चत्ताणं चरणयुगलं चारु चरितं॥ ६१॥ अराला केशेषु प्रकृतिसरला मंदहसितेशिरीषाभावि
ते दृषदिव कवोरा कुचतटे॥ भृशं मध्येत चीष्ट धुरुरसि वीरोह विषये जगत्तातुं शंभोर्जयति करुणा। विदरुणा म ॥ ६२॥

णो विशिन छि। सुविह्वेषे शिवः माचक्ष्णामुपदिशदिवेत्यर्थः। चलं त्याइति पाठे भवानी विशेषणं। स्पष्टमन्यत्र॥ ॥ ६१॥ ॥ एवं तत्र दवयवनि
र्वर्णनं श्रीमूर्तिं निर्वर्णयेदानीं श्रीमूर्तिमेव बहुधा विशिष्यन्वर्णयति। अरालेति। शंभोः करुणो वका विन्निरूपमाऽरुणाऽरुणारूपा श्रीभ
वानी मूर्तिर्जयतीत्यन्वयः॥ मंदहसिते प्रकृत्या सरला स्वाभाविक मंदहसितेत्यर्थः। प्रकृतिरसिकेति पाठे प्रकृत्यारसिका अनुरक्तेत्य
र्थः। आरोह विषये कति प्रदेशे। अत्र सर्वत्र विषये सप्तमी दृष्टव्या॥ ॥ ६२॥ ॥ राम रामेति रामेति रामे रामे मनोरमे। सहस्रनामतुल्यं फलं भवति॥ २६

आशा अरुणाय
ASHA ARCHIVES

1.690